

The impact of the 13th government's neighborhood policy on the perception of the Persian gulf countries towards the Zionist regime

Mohammadreza Dehshiri¹ Erfan Ebrahimi² Saeed vasheghani Farahani³

1. Full Professor of Political Science, School of International Relations, Tehran, Iran (Corresponding author).

mohammadreza_dehshiri@yahoo.com

2. M.A. in Regional Studies, Allameh Tabatabaie University, Tehran, Iran.

erfanspd78@gmail.com

3. M.A. in Regional Studies, School of International Relations, Tehran, Iran.

saeedvasheghanii@gmail.com

Abstract

In a common definition of neighborhood policy, this approach is considered as a tool for balancing neighbors, which is considered the highest level of neighborhood policy. The prerequisite for coordination and balancing is to create a perception of neighbors in order to prevent the creation of a regional balance against the state of origin and adverse positions in foreign policy. Since the actors' activism is based on their perception, the type of perception of peripheral actors of the state of origin is important. On this basis, the 13th government, by adopting a neighborhood policy and reducing tensions with neighbors, especially the Persian Gulf countries, was trying to change the neighbors' perception of the Islamic Republic, while stopping the process of normalizing relations with Israel, and prevent the neighbors' misconceptions about Iran's regional activism. In addition, coordinating neighbors with regard to the movements of the Zionist regime is considered one of the most important goals of the thirteenth government's neighborhood policy. In fact, in order to prevent the widespread involvement of the Zionist regime, in addition to continuing military resistance, deepening relations with neighboring countries and reducing the level of tension among Iran's peripheral actors is considered an essential matter in the foreign policy of the Islamic Republic. Therefore, the present article seeks to explain the impact of perception-building on peripheral states in order to advance foreign policy goals, and this research attempts to answer the question of what effect the neighborhood policy has on mutual perception-building with neighbors and adopting coordinated security approaches with neighbors with regard to the Zionist regime? Its hypothesis states that the neighborhood policy, in addition to mutual perception-building with neighbors and stopping the process of normalizing relations, leads to coordination and balance between the level of relations between the Islamic Republic and neighboring countries with regard to Israel. According to the research findings, perception building in neighborhood policy prevents the balance of threat and the lack of a position of neighbors with great powers towards some of Iran's regional movements, specifically Operation Promised Truth. In this research, the conceptual framework of "perception" has been utilized, and the method of the present research is qualitative, the type of case-applied research is deductive, and its strategy is deductive.

Keywords: Iran, 13th Government's, Persian gulf countries, Neighborhood policy, Normalization of relations, Zionist regime, Perception building, Balance building.

JEL Classification: -

Extended abstract

Introduction

The term "neighbor" refers to proximity and adjacency, and thus the policy of neighborhood pertains solely to neighboring states. The overarching goals of neighborhood policy include threat reduction and alleviation of fear, increasing regional participation, establishing cooperation in security stability, enhancing economic interactions, and fostering cultural flourishing. A government that intends to adopt a neighborhood policy considers peaceful coexistence as the most tangible commitment of this approach and is well aware that any regional adventurism that casts a shadow of threat and fear would violate this approach. A good neighbor always thinks of the shared interests of its neighbors and avoids unilateralism. Moreover, a good neighbor sees the development of relations with the world as contingent upon a successful foreign policy with its neighbors. One of the strategies for balancing in neighborhood policy is the effort to create mutual perceptions among neighbors, so that neighboring countries do not view a regional actor with suspicion and that the actor in question achieves alignment and cooperation from its neighbors in pursuing regional objectives. Since the actions of actors are based on their perceptions, the type of perception that peripheral actors have of the originating state is of significant importance. Accordingly, the thirteenth government of Iran, by adopting a neighborhood policy and de-escalating tensions with its neighbors, especially the countries bordering the Persian Gulf, sought to change the perceptions of its neighbors regarding the Islamic Republic, thereby halting the normalization of relations with Israel and preventing misunderstandings from neighboring countries concerning Iran's regional actions. Additionally, coordinating neighbors regarding the activities of the Zionist regime was considered one of the main objectives of the neighborhood policy of the thirteenth government.

Methodology

This research aims to elucidate the impact of perception-building on neighboring states in advancing foreign policy objectives. The study seeks to answer the question: What effect does neighborhood policy have on mutual perception-building with neighbors and on adopting coordinated security approaches with neighbors concerning the Zionist regime? The hypothesis posits that neighborhood policy, in addition to mutual perception-building with neighbors and halting the normalization process, leads to coordination and balance among the level of relations between the Islamic Republic and neighboring countries on security-military issues regarding Israel. Based on the research findings, perception-building in neighborhood policy prevents threat balancing and avoids neighbors aligning with great powers against certain regional actions of Iran, particularly regarding the "Promised Operation." The methodology of this research is qualitative, classified as a case study-applicative type, and its strategy is deductive.

Result and Discussion

The neighborhood policy of the thirteenth government is based on several components: 1) neighborhood policy as a declaration of good neighborliness, 2) neighborhood policy as prioritizing neighbors, and 3) neighborhood policy as the coordination of neighbors. Coordination aimed at achieving balance among neighbors was pursued in both internal and external dimensions. In the internal dimension, coordination manifested itself in the form of consensus among decision-making and policy-making institutions, effectively ending the internal debates known as the "duality of field and diplomacy." Bagheri Kani, the political

deputy of the Ministry of Foreign Affairs in the thirteenth government, referred to the government's strategic priority on neighborhood policy as "consensus-driven." Essentially, the Islamic Republic of Iran, due to its strategic depth and geopolitical characteristics in the region, cannot consider itself indifferent to surrounding regional developments; thus, the overlap and interconnection between the country's diplomatic and military-security apparatus is an unavoidable aspect of foreign decision-making. Therefore, consensus-building is considered the most important action in terms of perception-building in the internal dimension to achieve the objectives of neighborhood policies.

In the external dimension, the thirteenth government aimed to create trust among neighbors by assuring them that with the maximization of the military power of the Islamic Republic, no threat would be directed at neighboring states. Instead, Tehran expressed its willingness to resolve any regional disputes and misunderstandings through diplomacy and dialogue, thereby correcting negative perceptions about itself. Neglecting trust-building and coordination could lead neighbors to gravitate towards polarization instead of regional multilateralism. A prominent example of this is the Syrian crisis. To achieve coordination and balance among neighbors, the thirteenth government vigorously pursued establishing diplomatic relations with neighboring countries, focusing on de-escalation, synergy, and reopening channels for dialogue. For instance, relations with Saudi Arabia, which had previously been severed due to heightened tensions between the Saudi and Iranian parties, were restored to their previous level, leading to normalization between Iran and Saudi Arabia. Accordingly, after nine years, the Saudi embassy was reopened in Iran. Additionally, relations between Iran and the United Arab Emirates improved, with the UAE sending an ambassador to Iran instead of a *chargé d'affaires* after seven years, effectively elevating their diplomatic relations. The Qataris, who had previously been unable to approach Iran due to sanctions from the Gulf Cooperation Council and the West, renewed ties during President Raisi's visit to Qatar, and both Iranian and Egyptian sides welcomed the resumption of relations.

Conclusion

The goal of the neighborhood policy in the thirteenth government has been to reduce regional tensions and halt the process of overt normalization of relations with Israel. According to the threat perception theory, whenever regional states perceive a neighbor as a threat, they tend to engage in balancing and forming alliances to counter that threat. Based on this premise, the Gulf countries, perceiving negative actions from the Islamic Republic of Iran, felt threatened by Iran. Given the lack of comprehensive support from the Biden administration, they sought a new regional ally and turned to the Israeli regime. As the Israeli regime requires survival and an increase in its power against the Islamic Republic, it seized this opportunity to normalize relations with Arab neighbors. In such an environment, the thirteenth government decided to make changes in foreign policy; first by adopting a balanced approach in foreign policy to enhance its external relations. It succeeded in pursuing negotiations for lifting sanctions with the West, joining BRICS, and obtaining official membership in the Shanghai Cooperation Organization. Additionally, by adopting a neighborhood policy, it placed realism at the forefront of its international engagement and managed to reduce tensions with its neighbors. These collective actions led to a change in the perceptions of Arab neighbors and a favorable re-evaluation of Tehran. However, this re-evaluation does not imply a complete cessation of relations between neighbors and Israel; such an outcome is, in fact, impossible. Rather, it means that the Islamic Republic,

through a dynamic neighborhood policy, aims to prevent negative perceptions from neighbors and dissuade them from aligning with Israel and supporting it when confronting the Israeli regime. This action is considered as coordination and balancing with neighbors. Operation "Promise of the Truth 1" is one of the most significant achievements of the thirteenth government in terms of coordinating with neighbors. Accordingly, through its neighborhood policy, the thirteenth government alleviated and corrected negative perceptions among its neighbors and created trust among them. It increased foreign relations and enhanced its international bargaining power, thereby legitimizing its military response. In response to Israel's attack on the consulate building, it achieved significant success. In fact, diplomacy and military action were employed as part of a unified strategy with a neighborhood approach aimed at reshaping neighbors' perceptions and countering Israel. This strategy was able to weaken and thwart Israel in one of the most critical regional developments. It is noteworthy that the neighborhood policy under the thirteenth government remained limited to security coordination with neighbors and did not lead to an enhancement of relations in trade and economics.

E-ISSN: 2345-2552 / Center for Strategic Research / Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies

Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Use your device to scan and read the article online

Citation: Dehshiri, M.; Ebrahimi, E. and Farahani, S. V. (2025). The impact of the 13th government's neighborhood policy on the perception of the Persian gulf countries towards the Zionist regime. (e220187). Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies, 13(51), e220187.
doi: 10.30507/jmsp.2025.491124.2772

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تأثیر سیاست همسایگی دولت سیزدهم بر ادراک‌سازی کشورهای حاشیه خلیج فارس در قبال رژیم صهیونیستی

محمد رضا دهشیری^۱ عرفان ابراهیمی^۲ سعید واشقانی فراهانی^۳

۱. استاد تمام علوم سیاسی دانشکده روابط بین‌الملل، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
mohammadreza_dehshiri@yahoo.com
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
erfanspd78@gmail.com
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، گرایش خاورمیانه، دانشکده روابط بین‌الملل، تهران، ایران.
saeedvasheghanii@gmail.com

چکیده

در یک تعریف رایج از سیاست همسایگی، این رویکرد را به مثابه ابزار متوازن‌سازی همسایگان می‌داند که عالی‌ترین سطح از سیاست همسایگی محسوب می‌شود. لازمه هماهنگی و توازن‌سازی، ادراک‌سازی بر همسایگان است تا بدین‌منظور از ایجاد موازنه منطقه‌ای علیه دولت مبدأ و موضع‌گیری‌های سوء در سیاست خارجی، جلوگیری به عمل آورد. از آنجایی‌که کنشگری بازیگران بر اساس ادراک آنان صورت می‌گیرد، نوع ادراک بازیگران پیرامونی از دولت مبدأ امری حائز اهمیت است. بر همین مبنا، دولت سیزدهم با اتخاذ سیاست همسایگی و تنش‌زدایی با همسایگان به‌ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس، در تلاش بود تا با تغییر ادراک همسایگان نسبت به جمهوری اسلامی، ضمن توقف روند عادی‌سازی روابط با اسرائیل، از سوءبرداشت‌های همسایگان نسبت به کنشگری‌های منطقه‌ای ایران جلوگیری نماید. علاوه بر آن، هماهنگ-سازی همسایگان در قبال تحركات رژیم صهیونیستی از مهم‌ترین اهداف سیاست همسایگی دولت سیزدهم محسوب می‌شود. درحقیقت، برای جلوگیری از بازیگری گسترده رژیم صهیونیستی، به غیر از تداوم مقاومت نظامی، تعمیق روابط با کشورهای همسایه و کاهش سطح تنش میان بازیگران پیرامونی ایران، یک امر ضروری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی محسوب می‌شود؛ بنابراین مقاله حاضر در پی تبیین تأثیر ادراک‌سازی بر دولت‌های پیرامونی در جهت پیشبرد اهداف سیاست خارجی است و در این پژوهش تلاشی می‌گردد تا بدین‌پرسش پاسخ داده شود که سیاست همسایگی چه تأثیری بر ادراک‌سازی متقابل با همسایگان و اتخاذ رویکردهای امنیتی هماهنگ با همسایگان در قبال رژیم صهیونیستی دارد؟ فرضیه آن بیان می‌دارد که سیاست همسایگی علاوه بر ادراک‌سازی متقابل با همسایگان و توقف روند عادی‌سازی روابط، موجب هماهنگی و توازن میان سطح روابط جمهوری اسلامی با کشورهای همسایه در قبال اسرائیل می‌گردد. بر اساس یافته‌های پژوهش، ادراک‌سازی در سیاست همسایگی موجب جلوگیری از موازنه تهدید و عدم موضع‌گیری همسایگان با قدرت‌های بزرگ در قبال برخی تحركات منطقه‌ای ایران، مشخصاً عملیات وعده صادق می‌شود. در این پژوهش از چهارچوب مفهومی «ادراک» بهره‌برداری شده است و روش پژوهش حاضر کیفی، گونه پژوهش موردی - کاربردی و راهبرد آن قیاسی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: ایران، دولت سیزدهم، کشورهای حاشیه خلیج فارس، سیاست همسایگی، عادی‌سازی روابط، رژیم صهیونیستی، ادراک‌سازی، توازن‌سازی.

طبقه‌بندی JEL: —

شاپای الکترونیک: ۲۳۴۵-۲۵۵۲ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان

doi: 10.30507/jmsp.2025.491124.2772

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله است و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه سیاست‌های راهبردی و کلان نیست.

دهشیری، محمد رضا؛ ابراهیمی، عرفان و واشقانی فراهانی، سعید (۱۴۰۴). تأثیر سیاست همسایگی دولت سیزدهم بر ادراک‌سازی کشورهای حاشیه خلیج فارس در قبال رژیم صهیونیستی. سیاست‌های راهبردی و کلان، ۳(۵۱)، ۸۵۱-۸۷۰. doi: 10.30507/jmsp.2025.491124.2772

مقدمه

واژه همسایه اشاره بر نزدیکی و مجاورت دارد و بدین ترتیب سیاست همسایگی تنها بر دولت‌های پیرامونی دلالت می‌شود. تهدیدزدایی و رفع هراس‌افکنی، افزایش مشارکت‌های منطقه‌ای، ایجاد همکاری در ثبات امنیتی، تقویت تعاملات اقتصادی و شکوفایی فرهنگی از اهداف کلان سیاست همسایگی است. دولتی که قصد اتخاذ سیاست همسایگی را داشته باشد، همزیستی مسالمت‌آمیز را عینی‌ترین التزام این رویکرد در نظر می‌گیرد و به‌خوبی آگاه است که هرگونه ماجرایی منطقه‌ای که منجر به ایجاد سایه‌ای از احساس تهدید و هراس شود، نقض‌کننده این رویکرد خواهد بود. یک همسایه خوب همواره به منافع مشترک همسایگان می‌اندیشد و از یک‌جانبه‌گرایی می‌پرهیزد. ازسوی دیگر همسایه خوب، لازمه توسعه روابط با جهان را در گرو یک سیاست خارجی موفق با همسایگان می‌بیند.

دهقانی فیروزآبادی، سیاست همسایگی را توسعه روابط با همسایگان یا در اولویت قراردادن همسایگان در سیاست خارجی بر اساس فهم منافع مشترک تعریف می‌کند و همزیستی مسالمت‌آمیز را یکی از الزامات مهم این سیاست برمی‌شمارد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۴۰۰). فهم منافع مشترک، برآمده از انگاره‌های مشترکی است که بازیگران آن را ادراک می‌کنند و از این روی، ادراک‌سازی مشترک میان همسایگان از اصلی‌ترین اهداف سیاست همسایگی می‌باشد. این هدف بر این فرض استوار است که انگاره‌های شناختی قابل دریافت از یک بازیگر منجر به اتخاذ نوع کنش و واکنش دیگران نسبت به آن بازیگر می‌شود.

نخستین اشارات به اصول همسایگی به حقوق رومانی بازمی‌گردد؛ این پیمان که به سال ۱۶۵۵ میان شاهزاده‌نشین والاشیا و ترانسیلوانیا منعقد شد، پایه‌های روابط همسایگی مبتنی بر روابط مسالمت‌آمیز و احترام به قانون را بنیان گذاشت. از این جهت، سیاست همسایگی ابزاری است که پیوسته از راه قوانین و توافقات بین‌المللی در جهت ارتقای صلح و روابط میان دولت‌ها توسعه می‌یابد. در نتیجه می‌توان گفت سیاست همسایگی ضمن یک هدف راهبردی، خود ابزاری در جهت منافع ملی دولت‌ها در یک منطقه پیرامونی محسوب می‌شود. به سخنی گویاتر، سیاست همسایگی هم هدف است و هم وسیله (Florea & Gales, 2020, pp. 7 & 9).

به‌صورت کلی، سه تعریف از سیاست همسایگی می‌توان ارائه داد که نمایانگر اهداف یک دولت از اتخاذ این رویکرد است؛ نخست، سیاست همسایگی به‌مثابه اعلام

حُسن همجواری است؛ دوم سیاست همسایگی به مثابه اولویت‌دهی به همسایگان در سیاست خارجی است. سومین تعریف سیاست همسایگی را به مثابه ابزار متوازن‌سازی همسایگان می‌داند که عالی‌ترین سطح از یک سیاست همسایگی است. این تعاریف از سیاست همسایگی ناظر بر چند مؤلفه اساسی است که یک دولت را در اتخاذ این رویکرد در سیاست خارجی ترغیب می‌نماید؛ نخستین مؤلفه به اهداف و راهبردهای کلان یک دولت بازمی‌گردد، دوم برای پیشبرد راهبردهای کلان ملی خود به همراهی و همکاری همسایگان نیازمندند، سوم همسایگان پُرشمار دارند که از حیث قدرت، منابع، جمعیت، وسعت، بازار، سیاست خارجی و... از تنوع قابل ملاحظه‌ای برخوردارند و می‌توانند ظرفیت‌های کاربردی مناسبی را برای دولت مبدأ به همراه آورند و چهارم اینکه همسایگان‌شان با انواع چالش‌ها و معضلات داخلی و خارجی دسته‌وپنجه نرم می‌کنند (اکبری و میرمحمدی، ۱۴۰۰، صص. ۲۲ و ۲۳).

دولتی که قصد اتخاذ سیاست همسایگی را دارد، اگر همزمان قصد تحقق‌سازی نقش «رهبر منطقه‌ای» را نیز داشته باشد، این موضوع موجب بدگمانی دیگران می‌شود و کنشگر مربوطه را با تعارض نقش دچار می‌کند. درحقیقت اتخاذ توازن میان اصول سیاست همسایگی و نقش رهبر منطقه‌ای، کاری بس پیچیده است؛ زیرا از یک‌سو دولت مذکور به بیشینه‌سازی قدرت خود می‌پردازد و از سوی دیگر قصد دارد خود را یک همسایه خوب و خیرخواه معرفی کند. این موضوع به‌طور حتم موجب اعتراض و بروز واکنش‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای علیه آن دولت خواهد شد. توازن‌گرایی یکی از توصیه‌های عمده در حل این مشکل در سیاست خارجی است.

یکی از راهکارهای توازن‌گرایی در سیاست همسایگی، تلاش در جهت ادراک‌سازی میان همسایگان می‌باشد؛ به گونه‌ای که کشورهای همسایه نسبت به توسعه منطقه‌ای یک بازیگر بدبین نشوند و بازیگر مذکور در پیگیری اهداف منطقه‌ای، همراهی و همراستایی همسایگان را به‌دنبال داشته باشد. از آنجایی که کنشگری بازیگران بر اساس ادراک آنان صورت می‌گیرد، نوع ادراک بازیگران پیرامونی از دولت مبدأ امری حائز اهمیت است. بر همین مبنا، دولت سیزدهم با اتخاذ سیاست همسایگی و تنش‌زدایی با همسایگان به‌ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس، در تلاش بود تا با تغییر ادراک همسایگان نسبت به جمهوری اسلامی، ضمن توقف روند عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی، از سوء برداشت‌های همسایگان نسبت به کنشگری‌های منطقه‌ای ایران جلوگیری نماید. علاوه بر آن، هماهنگ‌سازی همسایگان در قبال تحرکات رژیم صهیونیستی از مهم‌ترین اهداف سیاست همسایگی

دولت سیزدهم محسوب می‌شد.

در حقیقت، برای جلوگیری از بازیگری گسترده رژیم صهیونیستی، به غیر از تداوم مقاومت نظامی، تعمیق روابط با کشورهای همسایه و کاهش سطح تنش میان بازیگران پیرامونی ایران، یک امر ضروری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی محسوب می‌شود (آجورلو، ۱۴۰۱، ص. ۱۶). بنابراین پژوهش حاضر در پی تبیین تأثیر ادراک‌سازی بر دولت‌های پیرامونی در جهت پیشبرد اهداف سیاست خارجی است و در این پژوهش تلاش می‌گردد تا بدین پرسش پاسخ داده شود که سیاست همسایگی چه تأثیری بر ادراک‌سازی متقابل با همسایگان و اتخاذ رویکردهای امنیتی هماهنگ با همسایگان در قبال رژیم صهیونیستی دارد؟ فرضیه آن بیان می‌دارد که سیاست همسایگی علاوه بر ادراک‌سازی متقابل با همسایگان و توقف روند عادی‌سازی روابط، موجب هماهنگی و توازن میان سطح روابط جمهوری اسلامی با کشورهای همسایه در موضوعات امنیتی - نظامی در قبال رژیم صهیونیستی می‌گردد. بر اساس یافته‌های پژوهش، ادراک‌سازی در سیاست همسایگی موجب جلوگیری از موازنه تهدید و عدم موضع‌گیری همسایگان با قدرت‌های بزرگ در قبال برخی تحرکات منطقه‌ای ایران، مشخصاً عملیات وعده صادق می‌شود. روش پژوهش حاضر کیفی، گونه پژوهش موردی - کاربردی و راهبرد آن قیاسی می‌باشد.

۱. پیشینه پژوهش

همزمان با مطرح شدن سیاست همسایگی به عنوان یک رویکرد رسمی در گفتمان سیاست خارجی دولت سیزدهم، آثار متعددی توسط کارشناسان و صاحب‌نظران این عرصه، به رشته نگارش درآمده که هریک از نقطه نظری، به ظرفیت‌ها، چالش‌ها، نوآوری‌ها و پیامدهای آن می‌پرداخت. نقطه اشتراک همه آثار مربوطه به این موضوع، بیان‌کننده ضرورت این رویکرد در سیاست خارجی کشور در جهت کاهش تهدیدهای پیرامونی است. از میان این آثار متعدد به‌طور موجز به چهار اثر در این حوزه اشاره خواهد شد:

مقاله «همسایگی و همگرایی؛ دکترین سیاست خارجی دولت دکتر رئیسی»، تألیف محمد جمشیدی و یاسر نورعلی‌وند (۱۴۰۲) به بیان اصول سیاست همسایگی در سیاست خارجی دولت سیزدهم می‌پردازد. نویسندگان این پژوهش، سیاست همسایگی و رویکرد همگرایی را حلقه کانونی سیاست خارجی دولت سیزدهم معرفی می‌کنند و به‌زعم آنان بازگشت به تعادل در سیاست خارجی از اهداف اساسی است

که از قبال پیگیری سیاست همسایگی دنبال می‌شود. کم‌اثرسازی تحریم‌ها، گسترش روابط تجاری با همسایگان، ایجاد ثبات منطقه‌ای، مقابله با ایران‌هراسی و... از دیگر اهدافی است که دولت سیزدهم آن‌ها را پی‌جویی می‌نمود. با اینکه سیاست همسایگی در تاریخ سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، مسبوق به سابقه است، بالاین حال، جمشیدی و نورعلی‌وند، از سیاست همسایگی دولت سیزدهم به‌عنوان یک «برند» یاد می‌کنند که این موضوع نشان از اولویت و اهمیت این رویکرد در گفتمان سیاست خارجی دولت سیزدهم دارد.

حسین آجورلو (۱۴۰۱)، در مقاله «ظرفیت‌های سیاست همسایگی دولت سیزدهم در کاهش چالش‌های امنیتی» با طرح پرسش درباره چستی ظرفیت‌های سیاست همسایگی دولت سیزدهم، در پی کاهش چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی در منطقه پیرامونی است. به‌زعم نگارنده، برای جلوگیری از بازیگری گسترده رژیم صهیونیستی، به غیر از تداوم مقاومت نظامی، تعمیق روابط با کشورهای همسایه و کاهش سطح تنش میان بازیگران پیرامونی ایران و اتخاذ رویکرد سیاست همسایگی یک امر ضروری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی محسوب می‌شود. در این مقاله، علاوه بر جلوگیری از بازیگری گسترده رژیم صهیونیستی، خودداری از بازتولید شکاف‌های قومی و مذهبی، کمک به کاهش دولت‌های ضعیف، ارائه راهکارها و کاهش اختلافات سرزمینی و مرزی، تقویت همکاری‌های دفاعی، رفع کمبود رژیم‌ها و نهادهای منطقه‌ای و ایجاد محدودیت در بازیگری مداخله‌گرایانه بازیگران فرامنطقه‌ای به‌عنوان دیگر پیامدهای سیاست همسایگی اشاره شده است.

سیدعباس عراقچی (۱۴۰۱)، در مقاله خود تحت عنوان «سیاست حسن همسایگی؛ راهکارها و الزامات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، ضمن تأکید بر حسن همجواری به‌عنوان یکی از ارکان سیاست همسایگی، درصدد ارائه راهکار برای بهبود این رویکرد در سیاست خارجی کشور می‌باشد. عراقچی لازمه پیشبرد سیاست همسایگی را نگرش متوازن، همه‌جانبه و پایدار اعلام نموده و آن را به‌مثابه ابزاری می‌نگرد که می‌تواند موجب کاهش تهدیدهای امنیتی در منطقه پیرامونی کشور شود. ساختار ژئوپلیتیک، ظرفیت‌های فرهنگی و تمدنی، بازار انرژی و اقتصادی منطقه، سیاست ایران‌هراسی، حضور بازیگران فرامنطقه‌ای در منطقه و... از عمده‌ترین دلایل ضرورت اتخاذ رویکرد سیاست همسایگی از منظر نگارنده می‌باشد. به باور عراقچی، داشتن نگاه صرفاً امنیتی نمی‌تواند یک سیاست همسایگی موفق را به همراه داشته باشد و مطلوب آن است که به موازات نگرش‌های امنیتی، از تمامی

ظرفیت‌های موجود در توانمندسازی سیاست همسایگی بهره جست. از منظر آسیب‌شناسی و شناسایی چالش‌های فراروی سیاست همسایگی، سیدرضا موسوی‌نیا (۱۴۰۱)، کوشیده است در مقاله «آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر نظریه همسایگی»، به این یافته دست یابد که دوگانه‌های «هژمون‌گرایی - الهام‌بخشی» و «اعتمادسازی - توازن‌سازی» مهم‌ترین موانع تحقق سیاست همسایگی از سوی جمهوری اسلامی می‌باشد. به‌زعم نویسنده، نمی‌توان همزمان سیاست‌های هژمونیک را در منطقه پیگیری کرد، درعین‌حال، خود را به‌عنوان الهام‌بخش ملت‌های منطقه نیز معرفی نمود. این موضوع موجب تناقض و ایجاد ادراکات منفی از سوی همسایگان می‌گردد. درمقابل، توازن‌سازی به‌عنوان بهینه‌ترین و عقلانی‌ترین راهبرد در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند توازن منطقه‌ای را بدون واردشدن در یک منازعه نظامی و متحمل شدن هزینه‌های گزاف، به سود بازیگران تغییر دهد. سیاست همسایگی به‌عنوان یکی از راهبردهای اصلی ابزار دیپلماسی می‌تواند این مهم را تعقیب نماید.

با عنایت به آثار فوق، می‌توان گفت که محوریت همه آن‌ها بر حول موضوعاتی همچون «چیستی سیاست همسایگی»، «الزامات و ضرورت‌های سیاست همسایگی»، «سیاست همسایگی به‌مثابه حُسن همجواری»، «سیاست همسایگی به‌مثابه توازن‌سازی» و «سیاست همسایگی به‌مثابه کاهش تهدیدات پیرامونی» می‌گردد. وجه تمایز مقاله حاضر با آثار گفته شده در محوریت قرار دادن موضوع «ادراک‌سازی» است. به‌زعم نگارندگان این مقاله، از مهم‌ترین، بدیهی‌ترین و راهبردی‌ترین الزامات اتخاذ سیاست همسایگی و دستیابی به توازن‌سازی، مسئله «ادراک‌سازی» می‌باشد؛ براین‌اساس، مادامی که نتوان ادراک منفی دیگران را نسبت به خود تغییر داد، سیاست همسایگی و عمل توازن‌سازی به نتیجه پایدار نخواهد رسید. تحقق ادراک‌سازی که اشاره به برداشت‌های ذهنی دیگران دارد، با به‌کارگیری ابزار دیپلماسی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های همه‌جانبه صورت خواهد گرفت.

۲. چهارچوب مفهومی

۲-۱. انگاره‌ها عامل ادراک بازیگران

سازه‌انگاران، جهان را به مانند برساخته‌ای اجتماعی می‌بینند. از حیث اجتماعی بدین معنی است که آنان اهمیت بیشتری برای امر اجتماعی در برابر امر مادی قائل هستند. مفهوم «برساخته شده» ناظر بر این است که سازه‌انگاران جهان را

«در حال شدن» از راه فرایند تعامل میان کارگزاران (افراد، دولت‌ها و بازیگران غیردولتی) و ساختارهای محیط گسترده‌تر آن‌ها فهم می‌کنند (Smith & Others, 2008, pp. 72-73). الکساندر ونت^۱ در تعریف سازه‌انگاری به دو اصل بنیادین توجه دارد؛ نخست آنکه به‌زعم او این انگاره‌های ذهنی مشترک هستند که به ساختارهای اجتماعی انسان تعیین می‌بخشند و نه نیروهای مادی و دوم آنکه همین انگاره‌های ذهنی مشترک موجب برساخت هویت‌ها، منافع، نقش و ادراک بازیگران می‌شود و این موارد اموری از پیش موجود نیستند (Wendt, 1999, p. 1). از پیش موجود نبودن هویت بدین معناست که این کنشگران هستند که به‌وسیله روابط اجتماعی خود می‌توانند به برساخت یک هویت بپردازند. برخلاف دیگر نظریات مانند واقع‌گرایی که اموری مانند منافع و هویت را امری ثابت می‌داند، ونت اموری مانند منافع، هویت و نقش‌ها را اموری پسااجتماعی و بر اثر فرایند یک تعامل جمعی می‌شناسد. به هر تقدیر به‌زعم سازه‌انگاران آنچه موجب فهم از جهان می‌شود، انگاره‌هایی هستند که مجموعه‌ای از نظام شناختی و ادراکی یک بازیگر را برمی‌سازند. نظام شناختی و ادراکی عامل تصمیم‌گیری و کنشگری بازیگر در صحنه بین‌المللی است و انگاره‌های بیناذهنی موجب تعریف هویت بازیگر از خود، دیگران و محیط بین‌الملل می‌شود.

۲-۲. ادراک و تصمیم‌گیری شناختی

برخلاف تصمیم‌گیری عقلانی که منطق تصمیم‌گیری را مبتنی بر سود و زیان منافع در نظر می‌گیرد، تصمیم‌گیری شناختی^۲ بر ادراکات ذهنی تصمیم‌گیرنده تمرکز دارد. به‌زعم سازه‌انگاران، آنچه که موجب برساخت جهان پیرامون می‌شود، مجموعه انگاره‌های بیناذهنی است که در یک فرایند ادراکی و شناختی موجب تعریف دیگران از جهان و همه کنش‌های صورت گرفته می‌شود. بر همین اساس هویت، نقش، منافع و نگرش رهبران نسبت به موضوعات مختلف بسته به نوع انگاره‌های بیناذهنی است که نوع برداشت و ادراک آنان را برمی‌سازد. درواقع بدون انگاره‌ها منافعی نیست، بدون منافع، شرایط مادی معنا ندارد و بدون شرایط مادی اصلاً واقعیتی وجود ندارد. عامل اصلی تعیین‌کننده منافع، انگاره‌ها هستند که به بازیگر جهت می‌دهد و سازه ادراکی او را برمی‌سازد تا در راستای کسب منافع کنشگری کند (Wendt, 1999, pp. 139-140).

1. Alexander Wendt

2. Cognitive decision making

به‌همین جهت این افراد هستند که مفاهیمی مانند: دولت، صلح، دشمن، دوست و... را بر اساس مجموعه‌ای از برداشت‌های بین‌الذهانی مشترک برمی‌سازند و برای کنش در سیاست خارجی، به تصمیم‌گیری روی می‌آورند. نوع برداشت و ادراک رهبران و مقامات سیاسی یک کشور، تأثیر مستقیمی بر چگونگی اتخاذ تصمیم و گزینش کنش‌های منطقه‌ای دارد؛ برای نمونه اگر رهبر یک دولت، کشور خود را متوجه تهدید بزرگی ببیند، نوع برداشت این رهبر از امر امنیت حائز اهمیت می‌شود و امنیت به کانون مرکزی تصمیم‌گیری‌ها تبدیل می‌گردد. آنگاه تصمیم‌گیری برای مهار تهدید، اولویت و جایگاه مهمی در اذهان رهبران پیدا می‌کند و دیگر اهداف دولت، از اهمیت ثانوی برخوردار می‌شوند. درواقع «امنیت» به پیش‌نیازی مبدل می‌شود که پیش از پرداختن به اهداف دیگر در سیاست خارجی، بایستی نیاز رهبران از آن رفع گردد (Herman, 1986, p. 845). تا زمانی که امنیت به‌مثابه حلقه مفقوده‌ای است که دولت در پی آن است، نوع ادراک و برداشت رهبران در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی تحت شعاع آن قرار می‌گیرد. با توجه به مطالب گفته‌شده می‌توان این دو پرسش را مطرح کرد که آیا در فرایند تصمیم‌گیری، محیط داخلی و پیرامونی دولت، تأثیری بر نوع ادراک رهبران دارد؟ آیا اصولاً برداشت بازیگران و تصمیم‌گیرندگان در روند تصمیم‌گیری اهمیت دارد یا خیر؟

رابرت جرویس^۱ در پاسخ به پرسش بالا میان دو محیط «روانشناختی» یعنی آن‌گونه‌که بازیگر آن محیط را می‌بیند و درک می‌کند و محیط «عملیاتی» که سیاست‌ها در آن اجرا می‌شود، تمایز قائل است و بر این باور است که سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها باید بر اساس اهداف، محاسبات و ادراک بازیگران مورد توجه قرار گیرد (Jervis, 2017, p. 13). براین اساس تبیین رفتار و چگونگی گزینش کنش دولت‌ها در سیاست خارجی به نوع ادراک و محاسبات رهبران آن دولت در هنگام تصمیم‌گیری بستگی دارد. ادراک از محیط عملیاتی و تصمیم‌گیری بر مبنای محاسبات دقیق موجب اتخاذ رویکردی مناسب در جهت اهداف دولت می‌گردد؛ بنابراین تنها محیط روان‌شناختی تصمیم‌گیرندگان اهمیت ندارد، بلکه در محیط عملیاتی که دیگر بازیگران بین‌المللی با ادراک روان‌شناختی خود حضور دارند، تداخل و تعارضی میان برداشت‌ها به‌وجود می‌آید که ادراک مبتنی بر محیط عملیاتی می‌تواند، ضمن بر ساخت یک نقش مناسب، منافع و اهداف بازیگران را بهینه‌تر

1. Robert Jervis

پیگیری نماید.

به باور مایکل برچر محیط عملیاتی بر تصمیمات تأثیرگذار است؛ اما این تأثیر زمانی انتخاب گزینه‌های گوناگون را ممکن می‌سازد که از فیلتر انگاره‌ها و نظام شناختی تصمیم‌گیرنده عبور کند. همچنین برچر با اشاره به عوامل ساختاری تأثیرگذار بر روند تصمیم‌گیری، بر این باور است که عوامل داخلی و خارجی به صورت مستقیم بر تدوین سیاست خارجی اثر نمی‌گذارند بلکه نخست باید این عوامل در نظام شناختی تصمیم‌گیرنده پردازش شود، آنگاه هر عامل ساختاری برحسب ادراک تصمیم‌گیرنده بر نوع تصمیم‌گیری اثر می‌گذارد (موسوی‌نیا، ۱۳۹۲، ص. ۴۳)؛ به عنوان مثال، هنگامی که عربستان سعودی تصمیم به حمله نظامی به یمن گرفت، ابتدا عوامل ساختاری مانند تحولات داخلی یمن، برآمدن حوثی‌ها، پدیدآمدن یک حکومت همسو با ایران، سقوط حکومت منصور هادی به عنوان متحد ریاض و ضعف ساختاری یمن به نظام شناختی رهبران سعودی وارد شد و آنان با پردازش تحولات یمن به وسیله‌ی نظام شناختی خود، حوثی‌ها را متعارض با منافع منطقه‌ای خود تشخیص دادند و بر اساس این برداشت، اقدام به تهاجم نظامی کردند. در این میان با توجه به اینکه سعودی‌ها در جریان ناآرامی‌های بحرین دخالت کرده و توانستند نظام آل خلیفه را از خطر واژگونی نجات دهند، این موضوع در نظام شناختی رهبران سعودی موجب ایجاد یک سوءبرداشت شد که می‌تواند بار دیگر این بار با حمله به یمن، خواسته خود را مانند نمونه بحرین، تحکیم ببخشند؛ بنابراین سوءبرداشت رهبران با توجه به انگاره‌های شناختی آنان نیز می‌تواند موجب خطا در تصمیم‌گیری‌های خارجی شود.

با پیروی از توضیحات ارائه‌شده، می‌توان گفت که مفهوم «ادراک یا برداشت»^۱ در اتخاذ کنش اهمیت می‌یابد. درواقع نوع ادراک و برداشتی که یک بازیگر یا مقام سیاسی از یک موضوع دارد، در چگونگی تدوین نقش، تعریف و نوع رویکرد تصمیم‌گیری آن در سیاست خارجی تأثیرگذار است. برای ریچارد هرمن^۲ برداشت یا ادراک رهبران به عنوان مفهومی تعریف می‌شود که بر اساس یک برساخت ذهنی، به اتخاذ تصمیم در سیاست خارجی پرداخته می‌شود (Herman, 1986, p. 843). یعقوب گستاوسون^۳ نیز نظام شناختی و ذهنی تصمیم‌گیرندگان را معیار قرار می‌دهد

1. Perception

2. Richard Herman

3. Jakob Gustavsson

و بر این باور است که ساختار و عوامل آن نمی‌توانند تأثیر مستقلى بر تصميم‌گيرى سياست خارجى داشته باشند بلکه آنچه که مهم است نظام شناختى تصميم‌گيران است و ساختار نيز با توجه به نظام شناختى تصميم‌گيران معنا و اهميت مى‌يابد. به‌سخنى ديگر در بررسى سياست خارجى، واقعيت عينى مهم نيست بلکه چگونگى درک و واکنش تصميم‌گيرندگان به آن در سياست خارجى اهميت دارد؛ بنابراین به‌زعم گستاوسون زمانى عوامل ساختارى در سياست خارجى تغيير مى‌کنند که عامل شناختى دچار تغيير شود (Gustavsson, 1999, pp. 83-84)؛ بنابراین ديدگاه گستاوسون بيشترين نزديکى را به ديدگاه سازه‌نگاران دارد که آنان نيز بر نظام انگاره‌اى يا همان نظام شناختى افراد تأکيد مى‌ورزند. با بهره‌گيرى از نظرگاه گستاوسون مى‌توان گفت که نوع کنش در سياست خارجى برآمده از نظام شناختى تصميم‌گيرندگان است و براى شناخت و رهگيرى نقش‌ها و کنش‌ها بايستى بر نظام شناختى رهبران تمرکز کرد. بدین ترتيب یک تصميم‌گيرنده، دنيا را آن گونه‌که نظام شناختى و ارزشى او حکم مى‌کند، مى‌بيند و بر اساس برداشت‌هاى خود نسبت به آن به کنشگرى اقدام مى‌کند.

۳. تمايزات ادراکى همسايگان عربى و جمهورى اسلامى ايران

همواره روابط با کشورهاى عربى حوزه خليج فارس يکى از موضوعات بحث‌برانگيز و مناقشه‌آميز در سياست خارجى جمهورى اسلامى ايران بوده است. هرچند کشورهاى عربى حوزه خليج فارس براى پيشبرد برنامه‌هاى توسعه‌اى خود نيازمند روابط راهبردى با ايران بوده‌اند؛ اما ماهيت مناسبات جمهورى اسلامى و کشورهاى حوزه خليج فارس از ابتدائى پيروزى انقلاب اسلامى چالش‌برانگيز بوده است. به‌صورت کلى مى‌توان کشورهاى عربى منطقه را در رابطه با ايران به دو دسته تقسيم‌بندى نمود: دسته نخست شامل کشورهاى شورائى همکارى خليج فارس به اتفاق مصر و اردن است که فضائى کلى تعاملات آن‌ها با ايران على‌رغم همکارى‌هاى مقطعى، اصلاً مطلوب و مثبت نبوده است. دسته دوم دربرگيرنده کشورهاى مانند سوريه (نظام اسد)، لبنان و عراق پساصدام است که ماهيت روابط با آن‌ها راهبردى و همکارى جويانه بوده است. در ادامه به عمده‌ترين تمايزات ادراکى همسايگان عربى با ايران پرداخته مى‌شود.

۳-۱. مسئله فلسطین

یکی از مهم‌ترین عامل اختلاف و واگرایی میان جمهوری اسلامی ایران و کشورهای حاشیه خلیج فارس در موضوع فلسطین است. با وجود آنکه جمهوری اسلامی، مسئله فلسطین را مسئله همه جهان اسلام معرفی می‌کند و از حکام عربی انتظار دارد تا با همه توان و ظرفیت‌های خود به ائتلاف مقابله با رژیم صهیونیستی بپیوندند؛ اما کشورهای حاشیه خلیج فارس نه تنها عزم استواری در این مسیر ندارند بلکه به عادی‌سازی روابط خود با رژیم صهیونیستی اقدام می‌کنند. کشورهای عربی همواره به‌وسیله دیپلماسی پنهان و آشکار با رژیم صهیونیستی، وحدت جهان اسلام را در قبال موضوع فلسطین به حاشیه برده‌اند.

دیپلماسی پنهان همواره یکی از راهبردهای رژیم صهیونیستی در جهت تعمیق روابط با همسایگان، ائتلاف‌سازی در مقابل محور مقاومت و به حاشیه‌راندن مسئله فلسطین بوده است. مهم‌ترین نتیجه راهبرد دیپلماسی پنهان، آشکارسازی آن در عصر معاصر و عادی‌سازی روابط به‌صورت علنی است؛ براین اساس، رژیم صهیونیستی با سه موج دیپلماسی پنهان در سیاست خارجی خود مواجه بوده است: موج نخست که عمدتاً میان مصر و اردن در جریان بود و سپس عربستان نیز به این موج پیوست و کمک‌های تسلیحاتی در جهت مقابله با نیروهای طرفدار مصر در یمن دریافت نمود و پس از پیمان اسلو، قطر، عمان، مراکش و تونس نیز به این موج وارد شدند. موج دوم شامل نفوذ دیپلماتیک در آسیای میانه و قفقاز است و برای نمونه جمهوری آذربایجان در پیروزی در جنگ دوم قره‌باغ توانست از همکاری‌های رژیم صهیونیستی بهره‌مند شود. سرانجام آخرین موج دیپلماسی پنهان در منطقه خلیج فارس عملیاتی شد و منجر به آشکارسازی و گاه عادی‌سازی روابط توسط برخی کشورهای عربی در سال ۲۰۲۰ گردید. عمده دلیل تقویت موج سوم، ادراک مشترک همسایگان و رژیم صهیونیستی از عامل تهدید ایران بوده است (عباسی خوشکار، ۱۳۹۹).

علاوه بر ادراک تهدید توسط همسایگان، کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس همواره بر اجرای طرح دودولتی به‌عنوان راهکار پایان منازعه فلسطین تأکید کرده‌اند درحالی‌که بر اساس انگاره‌های رهبران جمهوری اسلامی، این طرح خیانت به آرمان‌های اسلامی ادراک می‌شود. بر همین اساس، عدم ادراک مشترک نسبت به اسرائیل در میان رهبران عربی و جمهوری اسلامی موجب ایجاد اختلاف و تنش شده است. عدم اشتراک ادراک از آن‌روست که جمهوری اسلامی، مسئله فلسطین را از منظر جهان اسلام می‌نگرد، درحالی‌که کشورهای عربی نه تنها انگاره‌های دینی را به

کنار نهاده‌اند بلکه انگاره‌های قومیتی نیز میان آنان کمرنگ شده و با برداشت از منافع ملی نسبت به فلسطین، اقدام به کنش و پویش می‌کنند. در این رابطه وزیر کشور بحرین گفته بود که «عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی نه به معنای چشم‌پوشی از مسئله فلسطین، بلکه به معنای اقدامی در جهت تقویت امنیت ملی بحرین است» (خبرگزاری دویچه وله، ۱۳۹۹).

۲-۳. تهدیدانگاری

علاوه بر عدم اشتراک ادراکی بر مسئله فلسطین، کشورهای حاشیه خلیج فارس همواره از افزایش نفوذ منطقه‌ای، بیشینه‌سازی قدرت منطقه‌ای به همراه صدور انقلاب اسلامی به کشورهای همسایه بیمناک بوده‌اند. شبکه‌های منطقه‌ای ایران مانند گروه‌های شبه‌نظامی شیعه (جبهه مقاومت) که به‌عنوان قدرت نرم و سخت جمهوری اسلامی در سطح منطقه فعالند، یکی از عوامل اصلی اختلاف میان تهران و کشورهای حاشیه خلیج فارس محسوب می‌شوند. با وجود آنکه امروزه جمهوری اسلامی از سطح فعالیت‌های خود مبتنی بر صدور انقلاب کاسته است، باین‌حال، کشورهایی مانند: عربستان سعودی و بحرین، بر این باورند که ناآرامی‌های سال ۲۰۱۱ چیزی جز تلاش ایران برای صدور انقلاب، گسترش نفوذ منطقه‌ای و براندازی رژیم‌های عربی نبوده است (Arafat, 2020, p. 201)؛ بنابراین علی‌رغم سیاست‌های اعلامی جمهوری اسلامی مبنی بر عدم براندازی نظام‌های عربی، دولت‌های خلیج فارس همچنان نسبت به جمهوری اسلامی برداشت‌های سوء و منفی دارند. این ادراک منفی موجب شده تا مجموعه کشورهای حاشیه خلیج فارس به موازنه‌سازی علیه تهران روی آورند و در انگاره‌های خود از ایران به‌عنوان یک «دشمن» و «تهدید» یاد کنند. درواقع، ائتلاف کشورهای حاشیه خلیج فارس که تحت عنوان شورای همکاری خلیج فارس^۱ شناخته می‌شود، پدید آمده از ادراک تهدیدی است که از بازیگری ایران در منطقه برداشت می‌گردد (Freer, 2022, p. 16). در این میان، نقش بازیگرانی همچون آمریکا و رژیم صهیونیستی، القاسازی و بازتولید انگاره‌های تهدید در جهت تقویت ادراک منفی از ایران و درنهایت انزوای جمهوری اسلامی در منطقه است.

به‌زعم استفان والت^۲ کشورها تنها به علت برخورداری از ایدئولوژی مشترک و

1. The {Persian} Gulf cooperation council

2. Stephen Walt

یکسان، به اتحادها روی نمی‌آورند بلکه ضمن اشاره به اهمیت ایدئولوژی به مثابه یک نقش تسهیل‌کننده در تعمیق روابط، افزایش سطح تهدیدها را عامل اصلی تعیین‌کننده و تکوین‌کننده اتحادها اعلام می‌کند؛ بنابراین به هنگام کاهش امنیت و افزایش تهدیدات، تفاوت‌های ایدئولوژیک بی‌اهمیت می‌گردند و درواقع عامل «تهدید» در شکل‌دادن اتحادهای بین‌المللی تأثیرگذار می‌شوند (Walt, 1990, pp. 37-39). به همین ترتیب، کشورهای حاشیه خلیج فارس در هنگام صلح و آرامش در اختلاف و کشاکش‌های داخلی درون شورایی به سر می‌برند؛ اما به هنگام ادراک تهدید بیرونی، به ایجاد یک اتحاد نسبی اقدام می‌نمایند. ائتلاف همسایگان جنوبی در قالب شورای همکاری خلیج فارس در قالب موازنه تهدید و نشئت گرفته از برداشت تهدیدی است که رهبران عربی از جمهوری اسلامی ادراک می‌کنند. از چشم‌اندازی دیگر، با وجود اختلاف بنیادین فکری، هویتی و ایدئولوژیک میان پادشاهی‌های عربی و موجودیت رژیم صهیونیستی، به علت ادراک مشترک طرفین از ایران و افزایش سطح تهدیدهای ادراکی از سوی تهران، به اتحاد و تعمیق روابط با یکدیگر پرداخته‌اند.

والت چند عامل را در بر ساخت ادراک تهدید و ایجاد موازنه تهدید برمی‌شمارد که عبارت‌اند از: منابع قدرت، نزدیکی جغرافیایی، قدرت آفندی و نیات آفندی (Walt, 1990, p. 22). این عوامل زمانی برای کشورهای عربی حائز اهمیت می‌شود که دریابیم به جز عربستان سعودی، باقی کشورهای حاشیه خلیج فارس در زمره دولت‌های ذره‌ای^۱ قرار می‌گیرند و ضعف ساختاری آنان در قبال قدرت بزرگ‌تری همچون ایران، در ایجاد ادراک‌های منفی و برداشت‌های تهدید تأثیرگذار است. به همین جهت رهبران عربی حاشیه خلیج فارس، از بدو تأسیس شورای همکاری خلیج فارس تاکنون، کوشیده‌اند برای رفع ضعف قدرت ساختاری خود، رویکرد موازنه و ائتلاف را اتخاذ نموده و نسبت به کنشگری‌های منطقه‌ای ایران مردد و هراسان باشند.

«موازنه تهدید» امری است که کشورهای عربی در جهت حفظ بقا و ناشی از ادراک منفی نسبت به جمهوری اسلامی اتخاذ می‌کنند. به همین ترتیب، در نزد ادراک رهبران عربی مفروض است که موازنه‌سازی موجب: ۱- جلوگیری از استیلای یک قدرت هژمون (جمهوری اسلامی در ادراک اعراب) می‌گردد، ۲- عناصر تشکیل‌دهنده نظام بین‌الملل و نظام منطقه‌ای را حفظ می‌کند (محافظه‌کاری و حفظ وضع

1 Micro state

موجود)، ۳- ثبات و امنیت متقابل را در نظام بین‌الملل یا نظام منطقه‌ای تضمین می‌نماید (حفظ بقا و امنیت) و ۴- موجب حفظ و تقویت صلح و جلوگیری از بروز جنگ می‌شود (سوءادراک در خصوص توسعه ارضی و انقلابی ایران) (Dougherty & Pfaltzgraff, 2001, p. 42).

۳-۳. تجدیدنظرطلبی در مقابل محافظه‌کاری

از دیگر عوامل اختلاف میان ایران و شیخ‌نشین‌های عربی، موضوع نظم بین‌المللی و منطقه‌ای است. برخلاف جمهوری اسلامی ایران که نظام بین‌الملل را یک‌جانبه، استکباری و برآمده از منافع غربی‌ها می‌شناسد، کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس طرفدار نظم بین‌المللی موجودند. درواقع شیخ‌نشین‌های عربی از «عمل‌گرایی اسلامی»^۱ که منجر به تجدیدنظرطلبی از نظم موجود گردد، خودداری می‌ورزند. ازاین‌منظر، به‌زعم کشورهای عربی اتخاذ رویکرد تعهد و اتحاد به آمریکا از آن‌روست که این کشور به‌عنوان یک هژمون بین‌المللی شناخته می‌شود که می‌تواند امنیت نظام‌های سیاسی آنان را تضمین نماید (Gelvin, 2018, pp. 130-131). جهت‌گیری جمهوری اسلامی در قطب مخالف شیخ‌نشین‌ها قرار دارد و بر رویکردهای عدم تعهد به آمریکا و تجدیدنظرطلبی نسبت به وضعیت موجود مبتنی است. به‌زعم کشورهای عربی، انقلاب اسلامی هدفی جز براندازی نظم موجود و تغییرات ژرف سیاسی در منطقه ندارد و بدین‌ترتیب با وجود این پشتوانه ادراکی از سوی اعراب، دگرسازی و دشمن‌تراشی از ایران به‌عنوان یک دولت برهم‌زننده نظم امری خارج از ذهن نیست. درنتیجه کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس به‌واسطه احساس تهدید و ناامنی که از جانب جمهوری اسلامی ایران برداشت می‌کنند، مسئله «ایران‌هراسی» را به‌عنوان یک ابزار تبلیغاتی به‌منظور اقناع افکار عمومی و کسب بهانه‌ای در جهت برقراری روابط با رژیم صهیونیستی به‌کار می‌برند؛ اما همه کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس، دارای ادراک مشترک نسبت به ایران و رژیم صهیونیستی نیستند. بدین‌ترتیب، بر اساس نوع ادراک و برداشت کشورهای حاشیه خلیج فارس از رژیم صهیونیستی، می‌توان شیخ‌نشین‌ها را به دو گروه کلی متشکل از عربستان سعودی، امارات متحده عربی و بحرین و گروه دوم مشتمل بر عمان، کویت و قطر بخش‌بندی نمود.

1. Islamic activism

۴. ادراک‌شناسی همسایگان عربی نسبت به ایران و اسرائیل

۴-۱. گروه اول: عربستان سعودی، امارات متحده عربی و بحرین

علاوه بر ترکیه، عربستان سعودی مهم‌ترین رقیب منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. رقابت‌های سیاسی، امنیتی و هویتی میان دو کشور مهم‌ترین محورهای کشاکش‌های دو بازیگر اصلی منطقه را تشکیل می‌دهد. باین‌حال، ریشه رقابت‌های منطقه‌ای تهران و ریاض عمدتاً برخاسته از منازعات هویتی و شناختی میان دو بازیگر است که عدم اعتماد میان طرفین را به همراه داشته و موجب دگرسازی از یکدیگر در ادراک آنان شده است. عربستان سعودی در میان اعضای شورای همکاری خلیج فارس دارای سهم و وزن سیاسی فراوانی است؛ به‌گونه‌ای که رهبران سعودی به‌واسطه تصدی حرمین شریفین، خود را رهبر جهان اسلام و به علت برخورداری از منابع قابل‌ملاحظه قدرت، نسبت به دیگر کشورهای عربی، بر نقش رهبری جهان عرب تأکید می‌ورزند. در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان سعودی، مستقیماً در فصل اول بخش «جامعه پویا» اشاره شده که کشور ما (عربستان) قلب جهان عرب و جهان اسلام است که ناظر بر همان نقش رهبری جهان عرب و جهان اسلام می‌باشد (سند چشم‌انداز، ۲۰۳۰، ص. ۱۳). دو کشور امارات متحده عربی و بحرین نیز دولت‌های دنباله‌روی عربستان هستند و معمولاً سیاست‌های واحدی را در قبال موضوعات منطقه‌ای اتخاذ می‌کنند. به‌همین جهت نگرش سه کشور مذکور در قبال تحرکات منطقه‌ای ایران عمدتاً بر ادراکات امنیتی و سیاسی مبتنی است که می‌توان عمده آن ادراکات را به قرار زیر شرح داد:

۱- ادراکات مبتنی بر گسترش نفوذ منطقه‌ای ایران؛ جبهه عربستان بر این باور است که جمهوری اسلامی با تقویت قدرت نظامی، موشکی و هسته‌ای خود و از طریق پشتیبانی عقیدتی، دیپلماتیک و نظامی از نیروهای همچون حزب‌الله لبنان، حشدالشعبی عراق، انصارالله یمن و... یا با تقویت وزن سیاسی و دیپلماتیک خود در کشورهایمانند عراق و سوریه (نظام اسد)، تلاش می‌کند نفوذ خود در منطقه را توسعه ببخشد.

۲- ادراکات مبتنی بر مداخله‌گری ایران؛ سعودی‌ها مدعی‌اند که ایران در پی ناآرامی‌های عربی در بحرین دارای نقش مؤثری بوده است و قدرت‌گیری حوثی‌ها در یمن برخاسته از مداخله‌گری‌های تهران در جهت براندازی نظام‌های متحد عربستان صورت گرفته است. همچنین مداخله‌گری در جنگ سوریه و مقاومت در

- برابر سرنگونی اسد، از دگر ادراکات سوء اعراب نسبت به ایران می‌باشد.
- ۳- ادراکات مبتنی بر تعارضات الگویی؛ عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران (و ترکیه) بر مبنای الگوهای حکمرانی متفاوت عمل می‌کنند و بر این باورند که هریک دارنده بهترین الگو در رهبری منطقه هستند. سعودی‌ها همواره از سیاست صدور انقلاب اسلامی نگران بوده‌اند (Gelvin, 2018, pp. 128-130).
- ۴- ادراکات مبتنی بر منازعات ژئوپلیتیک؛ امارات متحده عربی بارها ایران را به‌عنوان یک دولت اشغالگر معرفی کرده و بر پیوست جزایر سه‌گانه ایرانی به امارات تأکید کرده است.
- ۵- ادراکات مبتنی بر ضرورت انزوای دیپلماتیک؛ جبهه سعودی با هرگونه رفع انزوای دیپلماتیک جمهوری اسلامی مخالف است؛ به‌عنوان مثال برقراری رابطه میان قطر و ایران در سال ۲۰۱۷ مورد خشم و عتاب سعودی‌ها قرار گرفت و منجر به تحریم همه‌جانبه قطر شد. در نمونه دیگر، رهبران سعودی و متحدانشان از انعقاد برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۲۰۱۵، به‌عنوان تهدیدی بزرگ علیه منافع منطقه‌ای خود برداشت نمودند و به اتفاق رژیم صهیونیستی به گروه مخالفان برجام پیوستند (Kaya & Sartepe, 2015, p. 7).
- ناخوشایندی جبهه عربستان از برجام و همصدایی آنان با رژیم صهیونیستی ناشی از چند علت اساسی است؛ نخست آنکه برجام ذیل قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت به برنامه هسته‌ای ایران مشروعیت بین‌المللی بخشید، دوم با کاهش تحریم‌ها، فضای تحرک ایران بازتر می‌شد و ایران در سایه‌ای از رفع تنش و انزوای بین‌المللی می‌توانست به توسعه منطقه‌ای بپايدیشد، سوم اینکه پروژه امنیتی‌سازی از ایران به شکست انجامید و کشورهای متخاصم منطقه نمی‌توانستند از کنشگری ایران در سطح منطقه به‌عنوان یک تهدید یاد کنند (عراقچی، ۱۴۰۳).
- اوج اختلافات سیاسی و امنیتی جبهه عربستان با جمهوری اسلامی را می‌توان در جنگ سوریه مشاهده کرد. در این جنگ که سه گفتمان تشیع، سلفی و اخوانی در مقابل یکدیگر صف‌آرایی نموده بودند، بازتابی از رقابت‌های منطقه‌ای ایران و جبهه عربستان سعودی (و ترکیه) محسوب می‌شود. در این جنگ، عربستان، امارات و بحرین با پشتیبانی مالی و حمایت سیاسی از مخالفان دولت سوریه، قصد داشتند بشار اسد را به‌عنوان مهره‌ای منطقه‌ای در جهت تضعیف تهران سرنگون سازند (Philips, 2020, pp. 369-371). جنگ یمن نیز نمونه دیگر از صف‌آرایی سه شیخ‌نشین عربی یعنی عربستان، امارات متحده عربی و بحرین در مقابل جبهه

مقاومت به رهبری جمهوری اسلامی ایران است. در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که شکست گفتمان سلفی‌گری در جنگ سوریه، عدم موفقیت سیاسی، نظامی و امنیتی در مقابل جمهوری اسلامی و محور مقاومت، ناکامی در روند انزوای جمهوری اسلامی و در نهایت ضعف ساختاری قدرت در میان سه کشور عربی مذکور موجب شده تا ادراکات ریاض، ابوظبی و منامه از بازیگری منطقه‌ای تهران مبتنی بر «تهدید» باشد. علاوه بر آن، کاهش تعهدات امنیتی آمریکا در سال‌های اخیر موجب شده تا شیخ‌نشین‌های عربی همچون عربستان، امارات و بحرین به دنبال راهکارهای بدیلی در قبال تهدیدات ادراکی از سوی ایران باشند؛ به‌ویژه همگام با کاهش نقش آمریکا در منطقه و عدم تمایل دولت‌های ترامپ و بایدن از ماجراجویی در منطقه، موجب شد تا راهبرد احاله مسئولیت بر دولت‌های عربی محول گردد؛ امری که به‌تنهایی از سوی کشورهای عربی قابل تحقق نبود و لذا شیخ‌نشین‌های عربی در صدد برآمدند در سایه چشم‌پوشی ایران از همسایگان جنوبی در سیاست خارجی، در جستجوی متحدان تازه در منطقه نظیر رژیم صهیونیستی باشند (اختیاری و محمدی، ۱۴۰۰، ص. ۱۴۱)؛ بنابراین رژیم صهیونیستی تلاش می‌کند با ادراک‌سازی مبنی بر احساس تهدید مشترک با کشورهای عربی، موازنه منطقه‌ای علیه تهران را برقرار سازد. عادی-سازی روابط با رژیم صهیونیستی توسط امارات متحده عربی و بحرین در قالب پیمان ابراهیم در سال ۲۰۲۰، نتیجه ادراک‌سازی موفقیت‌آمیز رژیم صهیونیستی در راستای ایجاد موازنه علیه ایران و کوششی در راستای گسترش عمق راهبردی تل‌آویو در منطقه بوده است.

۴-۲. گروه دوم: کویت، عمان و قطر

با وجود آنکه عمده روابط میان عربستان، امارات و بحرین با رژیم صهیونیستی بر اساس برداشت تهدید از جمهوری اسلامی و با ایجاد همکاری در حوزه‌های امنیتی و سیاسی صورت می‌گیرد؛ اما نوع روابط سه عضو دیگر شورای همکاری خلیج فارس یعنی کویت، عمان و قطر متفاوت با گروه نخست است و اهداف و اولویت‌های دیگری را از قبل روابط با رژیم صهیونیستی پیگیری می‌نمایند. درحقیقت این گروه از کشورهای عربی بیش از دلایل امنیتی ناشی از ادراکات تهدید، بر انتفاعات اقتصادی، زیرساختی و ملاحظات سیاسی به ایجاد مناسبات با رژیم صهیونیستی اقدام می‌کنند. با این حال این موضوع بدین معنا نیست که کشورهای عمان، کویت و قطر به‌هیچ‌عنوان برداشت تهدید از ایران ندارند؛ اما می‌توان گفت ادراک تهدید از ایران

در میان آن‌ها کم‌تر از گروه نخست است و اصولاً به ایجاد درگیری و ماجراجویی منطقه‌ای با ایران علاقه‌مند نیستند. از سوی دیگر برخلاف گروه نخست، کشورهای گروه دوم (عمان، کویت و قطر) با وجود ارتباطات گسترده‌ای که با رژیم صهیونیستی دارند؛ اما رغبتی به آشکار ساختن روابط با رژیم صهیونیستی از خود بروز نمی‌دهند و ترجیح می‌دهند هرگونه مناسبات دوجانبه با تل‌آویو را به‌صورت دیپلماسی پنهان تعقیب نمایند. نکته بعدی آنکه معمولاً سه کشور مذکور در اتخاذ سیاست‌های منطقه‌ای با گروه نخست دارای اشتراک نظر نیستند و گاه از همراهی سیاست‌های منطقه‌ای گروه اول خودداری می‌کنند. درواقع کشورهای عربی گروه دوم به امر منافع ملی توجه زیادی دارند و تحولات منطقه و نوع موضع‌گیری‌های خود را برحسب اقتضائات منافع ملی خودشان، ادراک و اتخاذ می‌کنند.

کشوری مانند سلطان‌نشین عمان همواره سیاست بی‌طرفی مثبت را در قبال بسیاری از موضوعات تاریخی منطقه پیگیری نموده و بر اساس راهبرد کلان خود، پیوسته از تعلیق روابط دیپلماتیک به هر دلیل ممکن، اجتناب می‌کند. پس از قطع روابط کشورهای عربی با مصر به علت پذیرش کمپ دیوید، عمان تنها کشور اسلامی بود که روابط خود با قاهره را ادامه داد. همچنین پس از تهاجم عراق به کویت، رابطه خود را با بغداد استمرار بخشید و در دوران اخیر نسبت به مناقشه یمن ۲۰۱۵ و تنش در روابط قطر و عربستان در سال ۲۰۱۷ رویکرد بی‌طرفی را اتخاذ کرد. در بحران سوریه نیز عمان به ائتلاف مخالفان اسد نپیوست و در بحبوحه جنگ در سوریه، به رابطه خود با دمشق ادامه داد. به‌صورت کلی می‌توان گفت، عمان از یک سیاست عمل‌گرایانه پیروی می‌کند که در نزد ادراک رهبران عمان، حفظ منافع ملی از ارجحیت بالاتری برخوردار است (Albasoos & Mashanib, 2020, pp. 159-160). نوع ادراک عمان نسبت به مسئله فلسطین نیز بر مبنای رویکرد عملگرایی و با اولویت منافع ملی است و بر همین نگرش، به استمرار مناسبات خود با رژیم صهیونیستی می‌پردازد. به‌همین منظور از انعقاد پیمان ابراهیم استقبال کرد و آن را به‌عنوان یک رویکرد صلح‌آمیز در جهت تسهیل در کسب اهداف ملی خود تلقی نمود.

نوع روابط قطر با رژیم صهیونیستی را می‌توان به یک رابطه ژانوسی تشبیه کرد؛ به همان میزان که این کشور کوچک عربی، مدعی پرچمداری از آرمان فلسطین است و از گروه‌های فلسطینی به‌ویژه حماس حمایت می‌کند، به همان میزان بر افزایش حجم تبادلات اقتصادی با رژیم صهیونیستی مصمم است. بااین‌حال در ادراک قطری‌ها موفقیت در عادی‌سازی روابط می‌تواند منافع بااهمیتی را نصیب آن‌ها کند.

به‌همین‌منظور قطر چند هدف را از پیوستن به روند عادی‌سازی روابط پیگیری می‌کند؛ نخست آنکه حجم تبادلات تجاری میان دو کشور افزایش خواهد یافت، دوم قدرت چانه‌زنی قطری‌ها در مذاکرات میان حماس و صهیونیست‌ها افزایش می‌یابد، سوم قطر می‌تواند فناوری‌های نوین را با توجه به برتری رژیم صهیونیستی در زمینه‌های مختلف به کشور خود منتقل سازد و چهارم آنکه وزن سیاسی و نظامی قطر نسبت به دیگر همسایگان عربش ارتقا می‌یابد و منجر به ایجاد یک موازنه علیه رقبای این کشور در شورای همکاری خلیج فارس می‌شود؛ به‌عنوان مثال به‌زعم شیخ‌نشین قطر، نزدیکی با رژیم صهیونیستی موجب جلوگیری از افزایش قدرت هوایی و نظامی امارات در جنوب خلیج فارس و مداخلات ناشی از آن می‌شود (عریضی، ۱۳۹۹).

کویت در برقراری رابطه با رژیم صهیونیستی نسبت به دیگر اعضای شورای همکاری خلیج فارس از رویکرد محافظه‌کارانه‌تری برخوردار است؛ به‌عنوان مثال وزیر امور خارجه کویت مخالفت علنی کشور خود را نسبت به عادی‌سازی روابط ابراز داشت و عادی‌سازی روابط را به ایجاد یک کشور مستقل فلسطینی وابسته ساخت (mshrgh.ir). اصولاً کویت به وحدت عربی و همبستگی مسلمانان توجه دارد و عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی را محتاطانه نمی‌بیند. از سوی دیگر، کویت تنها کشور دموکراتیک حاشیه خلیج فارس است که دارنده یک مجلس تصمیم‌گیری است؛ به‌همین‌منظور برخلاف مونارشی‌های خلیج فارس، نمی‌تواند بدون توجه به اراده مردم به هر اقدامی متوسل شود. در نتیجه جامعه مدنی کویت بیش‌ترین توانایی را دارد و نسبت به دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس دارای آزادی عمل گسترده‌تری در سیاست داخلی است. به‌همین‌جهت کویت برخلاف دیگر اعضای شورای همکاری خلیج فارس نسبت به طرح ترامپ موسوم به «معامله قرن» ابراز مخالفت کرد و اکثریت نمایندگان مجلس کویت در سال ۲۰۲۰ بیانیه‌ای را در خصوص رد عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی منتشر کردند؛ بنابراین نهادهای دموکراتیک کویت، ادراکات تاریخی با فلسطین و آرمان پان‌عربیسم، سه عامل اصلی در رد عادی‌سازی روابط از سوی کویت است (Parker, 2020). اساساً کویت دولتی ذره‌ای است که از هرگونه ماجرایی و جاه‌طلبی منطقه‌ای به‌دور است و به موازنه‌سازی‌های موجود در منطقه چه در میان اعضای شورای همکاری خلیج فارس و چه در قبال جمهوری اسلامی علاقه‌ای ندارد؛ بنابراین کویت هیچ‌گونه تهدیدی را از سوی کشورهای پیرامونی به‌ویژه پس از واژگونی صدام، ادراک نمی‌کند و تمرکز خود را بر مبنای منافع ملی قرار داده است.

۵. عوامل دگردیسی در ادراک همسایگان عربی نسبت به ایران

با وجود اختلافات و واگرایی‌های موجود میان جمهوری اسلامی و کشورهای حاشیه خلیج فارس؛ اما به تدریج از سال ۲۰۲۰ به بعد شاهد تغییرات روبه فزاینده‌ای از سوی کشورهای عربی بوده‌ایم که در کنش‌های دوجانبه و چندجانبه تلاش کرده‌اند به جمهوری اسلامی نزدیک شده و به تعمیق روابط بپردازند. متقابلاً جمهوری اسلامی نیز از موضوع تنش‌زدایی و رفع واگرایی با همسایگان استقبال کرده و همسایگان را در صدر برنامه‌های خارجی خود قرار داده است. این موضوع بی‌شک به دگردیسی در ادراک طرفین به‌ویژه همسایگان جنوبی بازمی‌گردد و در مسئله شکست عادی‌سازی روابط و مقابله با رژیم صهیونیستی، فرصتی بی‌نظیر را برای جمهوری اسلامی به ارمغان آورده است. به‌همین منظور عوامل دگردیسی ادراکی همسایگان را می‌توان به قرار زیر شرح داد:

یکم - ادراکات مبتنی بر ریاست جمهوری بایدن: در دوره اول ریاست

جمهوری ترامپ، نقش کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس و در رأس آن عربستان سعودی در سیاست خارجی آمریکا پررنگ بود و دو کشور در خصوص سیاست‌های خاورمیانه‌ای، مشارکت‌های پویایی داشتند. تجهیز نظامی کشورهای عربی مانند عربستان در این دوره افزایش یافت و شیخ‌نشین‌های خلیج فارس با پشتوانه حمایت‌های سیاسی و نظامی ترامپ به ماجراجویی‌های منطقه‌ای می‌پرداختند. علاوه بر آن، ترامپ به وضعیت حقوق بشری کشورهای عربی اهمیتی نمی‌داد و از اعمال فشار بر آن‌ها خودداری می‌ورزید؛ اما این وضعیت دیری نپایید که با پیروزی بایدن در انتخابات ریاست جمهوری به پایان رسید و رویکرد «فشار و تعامل» در برابر کشورهای عربی اتخاذ شد. بایدن از آغاز ریاست خود بر پرونده قتل خاشقچی صحنه گذاشت و به انتقاد از خاندان سعودی پرداخت. روند همکاری‌های نظامی و فروش گسترده تسلیحات به مانند گذشته ادامه نیافت و بایدن خواستار توقف جنگ یمن بود. کاهش محسوس تعهدات امنیتی بایدن در خاورمیانه موجب شد تا کشورهای عربی نسبت به آمریکا دلسرد شوند و پشتوانه‌ای در جهت تقابل‌های سیاسی و رسانه‌ای با جمهوری اسلامی برای خود نیابند. این موضوع به همراه مشاهده تمایلات طرفین ایرانی و آمریکایی به احیای مذاکرات به اوج خود رسید؛ بنابراین کشورهای حاشیه خلیج فارس در دوران بایدن، پشتوانه‌ی فرمانطقه‌ای در جهت مقابله با ایران نیافتند (عمادی و علیخانی،

۱۴۰۰، صص. ۲۷۶ و ۲۷۷).

دوم - ادراکات مبتنی بر نظم نوین جهانی: یکی از مهم‌ترین عوامل اتحاد و تنیدگی عربستان و آمریکا در طول سال‌ها، برخورداری ریاض از منابع عظیم نفتی است. به‌همین جهت خاندان سعودی و دیگر شیخ نشین‌های عربی پیوسته با ارائه نفت به غرب، چتر امنیتی را برای خود فراهم می‌کردند؛ اما با ورود بایدن به سپهر سیاست آمریکا، ادراک اعراب نسبت به معامله با غرب دگرگون شد. کاهش تعهدات امنیتی آمریکا نسبت به کشورهای عربی و دلسردی اعراب از آمریکا به همراه افول نقش هژمونیک آمریکا در تحولات منطقه موجب شد تا کشورهای عربی در رأس آن‌ها عربستان، به افزایش متحدان و شرکای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای گرایش یابند (دهشیار، ۱۳۹۲، صص. ۵۴-۶۰). عدم همکاری بن‌سلمان با بایدن در جهت کاهش قیمت نفت یکی از موارد اختلافی عربستان با آمریکا بود و نشان داد که شیوخ عربی به استقلال در سیاست‌ها و به گسترش ابعاد روابط خارجی و خارج‌شدن از روابط تک‌بُعدی گرایش یافته‌اند؛ بنابراین عربستان از بازیگری منفعل و محافظه‌کار به کنشگری فعال و پویا مبدل شده است که علاوه بر آمریکا، می‌کوشد روابط مستحکم و گسترده‌ای با دیگر کانون‌های قدرت جهانی همچون روسیه، چین و هند برقرار سازد. کشورهای عربی از افول نظم بین‌المللی کنونی به رهبری آمریکا آگاهی دارند و به این موضوع واقفند که با قدرت‌یابی کانون‌های جدید قدرت، محیط بین‌الملل در حال ورود به نظم جدیدی است که بازیگری بر مدار معیارهای گذشته، نمی‌تواند تأمین‌کننده منافع ملی آنان باشد. به‌همین جهت رویکرد چندبُعدی اتخاذ کرده‌اند و تلاش می‌کنند به‌صورت متوازن و متعادل با همه‌ی قدرت‌های جهانی به تعمیق روابط بپردازند. ازاین‌جهت کشورهای حاشیه خلیج فارس با درک نظم نوین جهانی، ابعاد کنشگری خود را به یک بلوک خاص محدود نمی‌کنند. میانجیگری چین در رفع تنش‌ها میان ایران و عربستان نیز ازاین‌منظر تحلیل می‌شود. به‌زعم نگارندگان، دعوت همزمان رهبران عربی از بشار اسد، رئیس‌جمهور سابق سوریه و ولادیمیر زلنسکی، رئیس‌جمهور اوکراین در نشست مه ۲۰۲۳ اتحادیه عرب، اهمیت این توازن جهانی را از سوی اعراب بازگو می‌کند.

در نمونه دیگر، علی‌رغم اینکه هر شش کشور عضو شورای همکاری خلیج فارس به قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل در محکومیت روسیه در طی تهاجم به اوکراین رأی مثبت دادند؛ اما هیچ‌یک مبادرت به اجرای تحریم‌های غرب علیه

مسکو نکردند. در مقابل مواضع نسبتاً بی‌طرفانه شیخ‌نشین‌های عربی خلیج فارس در قبال جنگ اوکراین، نشان‌دهنده استقلال فزاینده آنها از واشینگتن و عزم استوار برای یک سیاست خارجی مستقل چندبعدی است؛ بنابراین در ادراک رهبران عربی، نظم چندقطبی ایجاب می‌کند که آنان در روابط بین‌المللی خود، اصل «تنوع بخشیدن به شرکاء» را مدنظر قرار دهند تا بدین‌وسیله بتوانند استقلال خود را تضمین نمایند؛ این امر مستلزم روابط با بازیگران مختلف جهانی است که در عین حال، رقبای یکدیگر نیز محسوب می‌شوند (Cafiero, 2023).

سوم - ادراکات مبتنی بر همسایه‌گرایی دولت سیزدهم: دولت سیزدهم از ایام انتخابات و سپس از زمان آغاز کار خود همواره بر سیاست همسایگی تأکید فراوان ورزیده بود؛ به‌گونه‌ای که سیاست همسایگی از مشخصه‌های بارز دولت سیزدهم شمرده می‌شد. بالتبع اتخاذ سیاست همسایگی موجب ایجاد ادراک مثبت و حسن‌نیت توسط همسایگان می‌گردد و در راستای کسب اهداف منطقه‌ای نقش تسهیل‌کننده‌ای را بازی خواهد نمود. از زمان آغاز به کار دولت سیزدهم، سیاست خارجی دولت بر چند مؤلفه شامل آسیاگرایی، توازن‌گرایی و سیاست همسایگی ابتناء یافت که مجموعه آنها گفتمان سیاست خارجی دولت سیزدهم را تشکیل داد (ابراهیمی، ۱۴۰۰).

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. سیاست همسایگی؛ راهبرد ادراک‌سازی و توازن‌سازی در قبال

رژیم صهیونیستی

یکی از محوری‌ترین اولویت‌های دولت سیزدهم در سیاست خارجی، گسترش روابط با کشورهای همسایه به‌ویژه کشورهای حاشیه خلیج فارس بود. امیرعبداللهیان، وزیر امور خارجه فقید، در ارتباط با سیاست همسایگی دولت سیزدهم بر این باور بود که تحقق رشد و توسعه در منطقه و آینده‌ای روشن برای نسل‌های آینده، جز از طریق برادری، دوستی و همکاری، امکان‌پذیر نیست (امیرعبداللهیان، ۱۴۰۲). یکی از مهم‌ترین دیدگاه‌های رئیس‌جمهور رئیسی در خصوص سیاست همسایگی، به سخنرانی ایشان در مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۴۰۲ بازمی‌گردد. رئیسی در این سخنرانی برای نخستین‌بار با مطرح کردن سیاست همسایگی در کنار مفهوم «همگرایی» دیدگاه جامع‌تری را در زمینه سیاست همسایگی ارائه داد: «درست در زمانی که برخی قدرت‌ها، جهان را به‌سوی جنگ‌های بیشتر پیش می‌برند، جمهوری

اسلامی ایران سیاست همسایگی و همگرایی را مطرح کرده است... سیاست همسایگی به دنبال تضمین امنیت پایدار از طریق همکاری‌های درون منطقه‌ای و ممانعت از مداخله خارجی است. از قفقاز تا خلیج فارس، هرگونه حضور بیگانه نه تنها بخشی از راه حل نیست، بلکه خود مشکل است. ما امنیت همسایگان را امنیت خود و هرگونه ناامنی برای آن‌ها را ناامنی برای خود می‌دانیم.» (جمشیدی و نورعلی‌وند، ۱۴۰۲، ص. ۱۵). استفاده از اصطلاح همگرایی به این معناست که راهبرد دولت سیزدهم، علاوه بر رفع سوء تفاهات میان همسایگان، تعمیق روابط با آنان و توازن سازی مناسبات در حوزه‌های گوناگون بوده است. این موضوع موجب ایجاد وابستگی‌های متقابل در منطقه خواهد شد و با افزایش سطح همگرایی، متغیرات بیرونی منطقه تأثیر کم‌تری در برهم زدن روابط میان دولت‌های منطقه خواهند داشت. علاوه بر آن همگرایی با همسایگان موجب رد فرایند عادی سازی روابط و انزوای رژیم صهیونیستی خواهد شد.

در سند راهبردی ارتش رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۱۵ صراحتاً علاوه بر ذکر قدرت سخت نظامی، توجه به ابزارهای قدرت نرم شامل ایجاد روابط با کشورهای منطقه به عنوان فرصتی در راستای ایجاد «بازدارندگی» قید شده است (عباسی خوشکار، ۱۳۹۹). از این جهت، عادی سازی روابط و تعمیق روابط از اهداف کلان منطقه‌ای رژیم صهیونیستی است که بیش از دلایل اقتصادی، تجاری و سیاسی، بر دلایل امنیتی مبتنی است. در نتیجه دولت سیزدهم به سیاست همسایگی به عنوان یک راهبرد منطقه‌ای در جهت مقابله با رژیم صهیونیستی می‌نگریست؛ این راهبرد موجب انزوای دیپلماتیک و تنگنای ژئوپلیتیک برای اسرائیل در بلندمدت خواهد شد. با جذب همسایگان و تعمیق روابط با آنان، رژیم صهیونیستی از موازنه سازی و تقویت روابط ناکام می‌ماند و بنابراین با ایجاد سطوح همگرایی از روند عادی سازی بازمی‌ماند و در انزوای دیپلماتیک گرفتار خواهد شد. با ادامه این روند رژیم صهیونیستی خود را در محاصره مجموعه‌ای از همسایگان می‌بیند که موجودیت رژیم را در تنگنا قرار داده‌اند و سطح تحرک و کنشگری آن را محدود کرده‌اند. در نتیجه این تنگنا سازی، رژیم صهیونیستی با معضلات بنیادینی روبه‌رو خواهد شد که برای خروج از بن‌بست مزبور، چاره‌ای جز واکنش سخت نظامی نخواهد داشت تا بقای خود را حفظ نماید.

لازمه بهره‌مندی از همسایگان و تحقق سیاست همسایگی، اعتماددوری به وسیله ادراک سازی میان همسایگان است. به صورت کلی سیاست همسایگی دولت سیزدهم بر چند مؤلفه ابتناء یافت: ۱- سیاست همسایگی به مثابه اعلام حُسن همجواری، ۲-

سیاست همسایگی به مثابه اولویت‌دهی به همسایگان و ۳- سیاست همسایگی به مثابه هماهنگ‌سازی همسایگان (آجورلو، ۱۴۰۱، صص. ۷ و ۸). هماهنگ‌سازی به منظور توازن‌سازی در میان همسایگان در دو بُعد داخلی و خارجی مورد پیگیری واقع شد؛ در بُعد داخلی هماهنگ‌سازی خود را در قالب اجماع میان نهادهای تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز آشکار ساخت و به مجادلات داخلی موسوم به «دوگانه میدان و دیپلماسی» پایان بخشید. باقری کنی، معاون سیاسی وزارت خارجه در دولت سیزدهم با اشاره به اولویت راهبردی دولت به امر سیاست همسایگی، این رویکرد را «اجماع‌محور» دانست (باقری، ۱۴۰۳). اساساً جمهوری اسلامی ایران به واسطه عمق راهبردی و ویژگی ژئوپلیتیک آن در منطقه، نمی‌تواند خود را از تحولات پیرامونی منطقه بیگانه ببیند؛ بنابراین همپوشانی و همپیوندی دستگاه دیپلماسی و نظامی - امنیتی کشور امری اجتناب‌ناپذیر در تصمیم‌گیری‌های خارجی است؛ بنابراین اجماع‌سازی مهم‌ترین عمل در راستای ادراک‌سازی در بعد داخلی محسوب می‌شود تا اهداف سیاست‌های همسایگی محقق شود.

در بُعد خارجی، دولت سیزدهم با اتخاذ سیاست همسایگی قصد داشت با ایجاد اعتمادورزی میان همسایگان به آنان اطمینان ببخشد که با بیشینه‌سازی قدرت نظامی جمهوری اسلامی، هیچ‌گونه تهدیدی، متوجه دولت‌های پیرامونی نمی‌شود و در عوض، تهران علاقه‌مند است هرگونه اختلاف و سوء تفاهات منطقه‌ای را با ابزار دیپلماسی و گفتگو حل و فصل کند و از این رهگذر، ادراکات منفی نسبت به خود را اصلاح نماید. عدم توجه به اعتمادسازی و هماهنگ‌سازی موجب گرایش همسایگان به قطبی‌گرایی^۱ به جای چندجانبه‌گرایی منطقه‌ای می‌گردد. در بارزترین نمونه، می‌توان به بحران سوریه اشاره نمود که در سایه عدم توجه به سیاست همسایگی، دولت‌های منطقه همچون ترکیه و عربستان برای صف‌آرایی در مقابل ائتلاف ایران و محور مقاومت به پشتیبانی از بلوک‌های خود پرداختند. در این رابطه، کریستوفر فیلیپس^۲ قطبی‌گرایی را عامل شکل‌دهنده منازعات منطقه‌ای می‌داند که تحت تأثیر عوامل فرامنطقه‌ای برون‌زا تقویت می‌شود (Philips, 2020, pp. 371-374).

اما ادراک‌سازی در میان همسایگان به معنای ایجاد تغییر کامل ذهنیت همسایگان در قبال رژیم صهیونیستی نیست. درحقیقت هرگز نمی‌توان همسایگان عربی را در ایجاد ارتباط با رژیم صهیونیستی وادار به منع کامل روابط کرد؛ زیرا

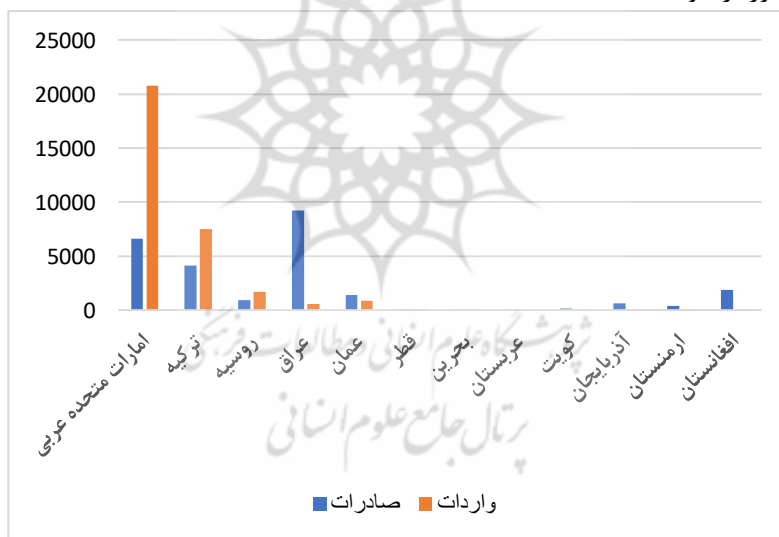
1. Polarity

2. Cristopher Philips

به‌زعم همسایگان این اقدام مداخله در امور داخلی آنان تلقی می‌شود. ادراک‌سازی از این‌منظر بدین‌معناست که جمهوری اسلامی با اتخاذ یک سیاست همسایگی پویا از ایجاد برداشت‌های منفی همسایگان جلوگیری کند و در هنگام مقابله با رژیم صهیونیستی آنان را از همراهی با رژیم صهیونیستی و حمایت از آن دور سازد. این اقدام به‌مثابه هماهنگ‌سازی و توازن‌سازی با همسایگان است. در این اقدام علاوه بر اصلاح ادراکات منفی همسایگان، می‌توان سطح اعتمادورزی همسایگان را به‌خود جلب ساخت و سپس آنان را از هرگونه واکنش سوء یا موضع‌گیری منفی نسبت به تحرکات امنیتی بازداشت. اقدامات دستگاه سیاست خارجی دولت سیزدهم در قالب رویکردهای ذیل بررسی می‌گردد:

الف) رویکرد سیاسی - دیپلماتیک: برای هماهنگ‌سازی و توازن‌سازی در میان همسایگان، دولت سیزدهم مجدانه به برقراری روابط دیپلماتیک با همسایگان پرداخت و در این زمینه، به تنش‌زدایی، هم‌افزایی و به بازگشایی مسیر گفتگو با همسایگان پرداخت؛ به‌عنوان مثال رابطه با عربستان که پیش‌تر بر اساس سطح تنش به‌وجودآمده میان طرفین سعودی و ایرانی قطع شده بود، بار دیگر به سطح پیشین بازگشت و روابط میان ایران و عربستان به عادی‌سازی گرایید. براین‌اساس سفارت عربستان پس از نه سال در ایران بازگشایی شد. همچنین روابط ایران و امارات متحده عربی رو به بهبودی رفت و امارات پس از هفت سال به‌جای کاردار، سفیر به ایران اعزام کرد و به‌عبارتی روابط دیپلماتیک خود را به سطح سفیر ارتقاء داد (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۱). قطری‌ها که بر اساس تحریم‌های شورای همکاری خلیج فارس و غرب نمی‌توانستند به ایران نزدیک شوند، بار دیگر با سفر رئیس‌جمهور رئیسی به قطر تجدید شد و طرفین مصری و ایرانی نسبت به تجدید روابط با یکدیگر استقبال کردند (ابراهیمی، ۱۴۰۰). به گفته جمشیدی، معاون سیاسی دفتر رئیس‌جمهور دکتر رئیسی، بحرین از دیگر کشورهای حاشیه خلیج فارس بود که از طریق روسیه درخواست احیاء روابط با ایران را نموده بود (جمشیدی، ۱۴۰۳). همچنین شایان ذکر است که با احیاء روابط میان ایران و عربستان، علاوه بر موافقت طرف سعودی برای افزایش حجاج ایرانی و از سرگیری حج عمره برای متقاضیان ایرانی، به‌صورت متقابل، سفر شهروندان عربستان به‌ویژه شیعیان این کشور به ایران فراهم و ممنوعیت سفر عربستانی‌ها به ایران برداشته شد. پیش‌تر ۷۰۰ هزار شیعه عربستانی که همواره جزو آمارهای گردشگری ایران محسوب می‌شدند، به علت تنش‌های به‌وجودآمده، امکان سفر به ایران را نداشتند (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۲).

ب) رویکرد اقتصادی - تجاری: رویکرد سیاست همسایگی در سیاست خارجی دولت سیزدهم، با وجود آنکه رشد خوبی داشته و موجب برقراری روابط با بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج فارس شده بود؛ اما در خصوص افزایش و گسترش حجم روابط اقتصادی، تغییر محسوسی در آن دیده نمی‌شود. درواقع تجارت بدون نفت ایران تا آبان ماه ۱۴۰۳، با کشورهای همسایه به رقم ۴۱ میلیارد دلار رسیده است که عمده روابط تجاری ایران با کشورهای ترکیه، عراق، پاکستان، روسیه، افغانستان و امارات متحده عربی بوده است. این رقم در مقابل ارقام تجارت جهانی بسیار اندک و ناچیز است (shada.ir, 1403). به جز امارات، هیچ‌کدام از کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در فهرست مقاصد عمده تجاری ایران قرار ندارند و از این آمار می‌توان نتیجه گرفت که رویکرد سیاست همسایگی تنها در ادراک‌سازی و هماهنگ‌سازی با همسایگان با یک نگرش امنیتی، در راستای جلوگیری از عدم موضع‌گیری همسایگان مورد بهره‌برداری قرار گرفته است و اقتصاد و تجارت از اولویت نخست برخوردار نبوده است.

منبع: (سازمان توسعه و تجارت ایران، Top.ir)

نمودار (۱): حجم صادرات و واردات ایران در دولت سیزدهم (۱۴۰۲) به میلیون دلار

تجارت منطقه‌ای ایران با همسایگان یا دچار ناترازی است و یا از عدم وجود روابط تجاری گسترده و پایدار با همسایگان رنج می‌برد. در این میان، سیاست همسایگی در خدمت افزایش و گسترش حجم تجاری نبوده است. درواقع

ادراک‌سازی‌های مثبت دولت سیزدهم منجر به افزایش حجم تبادلات تجاری نشده است. بر اساس آمار ارزش صادرات و واردات ایران با کشورهای همسایه، ایران در تعاملات تجاری با عراق، با صادراتی به ارزش ۹ میلیارد و ۲۱۶ میلیون دلار و واردات به ارزش ۵۸۲ میلیون دلار، بیش‌ترین تراز تجاری مثبت را تجربه می‌کند. درمقابل اما ایران با امارت متحده عربی دارای تراز منفی تجارت به رقم ۱۴ میلیارد و ۱۵۵ میلیون دلار می‌باشد. میزان روابط تجاری ایران با دیگر اعضای شورای همکاری خلیج فارس به قدری ناچیز است که نشان از این موضوع دارد که سیاست همسایگی در خدمت افزایش مراودات اقتصادی نبوده است. بحرین با ۱۱ میلیون دلار، کویت با ۱۸۵ میلیون دلار، قطر با ۱۰۷ میلیون دلار و عربستان سعودی با ۲۳۵ هزار و ۶۷۲ دلار، صادرات ناچیز ایران در دولت سیزدهم را تشکیل می‌دهد (Amarfact, 1402). می‌توان گفت عدم موفقیت در افزایش حجم تجارت با همسایگان بیش از آنکه نیازمند ادراک‌سازی باشد، به موضوع تحریم‌های بین‌المللی ایران نیز بازمی‌گردد که کشورهای عربی پیوسته از عامل تحریم تبعیت کرده‌اند. به‌سخنی دیگر، تنها ادراک‌سازی موجب افزایش روابط اقتصادی نمی‌شود، بلکه رفع تحریم‌ها به‌عنوان مهم‌ترین مانع ساختاری نقش ویژه‌ای در کاهش شاخصه اقتصادی - تجاری در سیاست همسایگی داشته است. از آنجایی که کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از رقباء منطقه‌ای ایران محسوب می‌شوند، از عامل تحریم به علت انزوا و ایجاد ضعف‌های ساختاری قدرت در ایران استقبال می‌کنند. از این جهت سیاست همسایگی از منظر اقتصادی - تجاری زمانی می‌تواند محقق شود که «همبستگی کارکردگرایانه» در روابط ایران و کشورهای عربی به‌وجود آید. در نتیجه تحقق سیاست همسایگی در گرو تغییر انگاره‌ها و ادراک‌سازی در سطح سیاست جهانی است که در راستای بازسازی و برسازی همبستگی کارکردگرایی پیگیری شود (متقی، ۱۴۰۲).

ج) رویکرد نظامی - امنیتی: حاکم‌بودن رویکرد امنیتی بر سیاست همسایگی به معنای افزایش تبادلات نظامی با کشورهای حاشیه خلیج فارس نبوده است؛ درواقع هماهنگ‌سازی تحرکات نظامی از سوی ایران تنها رویکردی است که در سیاست همسایگی دولت سیزدهم از منظر امنیتی قابل مشاهده است تا بدین‌وسیله از ایجاد ادراک منفی و موضع‌گیری‌های منطقه‌ای جلوگیری شود. دیگر اقدامات و تعاملات موجود در این زمینه تنها مقطعی و تاکتیکی صورت گرفته است. با این حال برخی تعاملات مشترک در حوزه نظامی - امنیتی با برخی از کشورهای شورای همکاری

خلیج فارس نشانه‌گر آغاز روندهای همکاری در این حوزه است؛ به‌عنوان مثال می‌توان به برگزاری رزمایش نظامی مشترک ایران، عمان و روسیه در شمال اقیانوس هند اشاره کرد که در آن، عربستان سعودی به‌عنوان یکی از شش کشور ناظر در این رزمایش شرکت داشت. همچنین طرفین ایرانی و سعودی نسبت به برگزاری یک رزمایش مشترک در دریای سرخ اعلام آمادگی کردند، هرچند زمان دقیق آن مشخص نیست (خبرگزاری دانشجو، ۱۴۰۳).

برگزاری کمیسیون دوستی نظامی ایران و عمان با سفر رئیس روابط بین‌الملل و دیپلماسی دفاعی ستاد کل نیروهای مسلح ایران به عمان به‌منظور تقویت همکاری‌های فی‌مابین در حوزه نظامی در مهرماه ۱۴۰۳ انجام شد (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۳)؛ اما یکی از مهم‌ترین موارد، مذاکرات طرفین ایرانی و سعودی بر سر مسئله یمن بوده است که با وجود جنبه سیاسی - دیپلماتیک آن اما دارای ماهیت امنیتی است؛ عربستان سعودی به علت قربات‌های گفتمانی جمهوری اسلامی ایران با حوثی‌های یمن، آن‌ها را به‌عنوان نیروهای نیابتی ایران می‌شناسد و از این جهت، پایان این مناقشه را در گرو حل مسائل دوجانبه منطقه‌ای می‌داند. عادل الشجاع، استاد دانشگاه صنعا بر این باور است که یمن عامل قدرت برای ایرانی‌هاست در حالی که عامل ضعف برای سعودی‌ها محسوب می‌شود و استیصال عربستان در پایان بخشی به آن، موجب این امتیاز برای ایران شده تا در مذاکره با عربستان، موضوعاتی مانند پروژه موشکی یا حمایت از توافقات هسته‌ای آتی را در ازای توقف حملات حوثی‌ها و پایان منازعه، مطرح کند و خواسته‌ی خود را بر سعودی‌ها تحمیل نماید (شفقنا، ۱۴۰۰).

تعادل محوری جلوه‌ای دیگر از هماهنگ‌سازی و توازن‌سازی در سیاست خارجی است؛ بر این مبنا، دولت سیزدهم با افزایش شرکاء بین‌المللی و گسترش سطح روابط خارجی، می‌کوشید قدرت چانه‌زنی و وزن بین‌المللی خود را افزایش دهد؛ به‌عنوان مثال دولت سیزدهم در عین مذاکره با غرب در جهت رفع تحریم‌ها، همزمان به بریکس پیوست و عضویت رسمی شانگهای را به‌دست آورد. این رویکرد موجب شد تا کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس از مقاومت تقابلی در برابر رویکرد چندجانبه ایران بازمانند و برقراری ارتباط و همکاری با ایران را اجتناب‌ناپذیر بدانند. اساساً ایجاد تعادل در روابط خارجی ضمن آنکه از اقتضائات نظم نوین جهانی است، بازگوکننده یک ادراک واقع‌گرایانه از سیاست خارجی و همسایگان پیرامونی نیز می‌باشد. درحقیقت، دولت سیزدهم با اتخاذ سیاست همسایگی، به واقع‌گرایی نزدیک شد و به این درک رسید که دستیابی به اهداف بلند منطقه‌ای بدون همراهی و

هماهنگ‌سازی با همسایگان، هرچند که با آنان رقابت و اختلافات فکری بنیادین داشته باشد، اجتناب‌ناپذیر است؛ بنابراین اتخاذ هرگونه کنش و واکنش منطقه‌ای می‌بایستی با هماهنگ‌سازی با همسایگان صورت گیرد تا بدین‌وسیله از ایجاد ادراک‌های منفی یک‌طرفانه از سوی همسایگان جلوگیری شود.

۶-۲. دستاوردهای هماهنگ‌سازی و ادراک‌سازی دولت سیزدهم

مهم‌ترین رویداد امنیتی و نظامی رخ داده در دوران حیات دولت سیزدهم، واکنش نظامی جمهوری اسلامی به رژیم صهیونیستی موسوم به «عملیات وعده صادق ۱» می‌باشد. این عملیات که در واکنش به اقدام تهاجمی رژیم صهیونیستی در حمله به ساختمان کنسولگری جمهوری اسلامی در دمشق صورت گرفت، یکی از مهم‌ترین دستاوردهای سیاست همسایگی دولت سیزدهم و عمده‌ترین پیامد هماهنگ‌سازی و ادراک‌سازی از سوی دولت مذکور تلقی می‌شود؛ چراکه نه تنها با محکومیت و موضع‌گیری عملی کشورهای عربی واقع نشد، بلکه آمریکا به‌عنوان متحد سنتی و راهبردی رژیم صهیونیستی به یک موضع‌گیری اعلانی بسنده نمود و از اتخاذ موضع‌گیری‌های عملی علیه تهران بازماند. همچنین از صدور قطعنامه بین‌المللی مانند قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل نیز جلوگیری شد. آنچه که موجب این هماهنگ‌سازی گردید، تلاش‌های دیپلماتیک ایران در راستای ادراک‌سازی مثبت نسبت به اقدام مشروع خود و هماهنگی با کشورهای منطقه بوده است. مجموع تلاش‌های دولت سیزدهم در جهت ادراک‌سازی بر همسایگان را پیش از آغاز این عملیات، می‌توان به قرار زیر در دو بُعد داخلی و خارجی شرح داد:

۱- در بُعد داخلی، دولت سیزدهم تلاش نمود به اجماع‌سازی میان نهادهای تصمیم‌گیرنده در عرصه سیاست خارجی دست یابد و به مجادله موسوم به «دوگانه دیپلماسی و میدان» پایان دهد. در این معنا که هرگونه اقدام میدانی در سطح منطقه بایستی با پشتوانه دیپلماسی تسهیل و هموار گردد و اقدامات میدانی کشور علاوه بر هماهنگ‌سازی‌های داخلی، مورد اجماع نسبی همسایگان قرار گیرد و از ترویج ادراکات منفی نسبت به تحرکات منطقه‌ای جلوگیری شود. در این رابطه، رئیس‌جمهور رئیسی، این عملیات را جلوه‌ای زیبا و موفقیت‌آمیز از همکاری میدان و دیپلماسی توصیف کرد و این اقدام را عامل رفع سایه جنگ از کشور برشمرد (رئیسی، ۱۴۰۳). نبوی، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام نیز با اشاره به اجماع و وحدت صورت گرفته داخلی در قبال این رخداد، این عملیات را

برآمده از هماهنگی‌های صورت گرفته میان دو نهاد دیپلماسی و نظامی کشور دانست (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۳).

۲- در بُعد خارجی، اتخاذ رویکرد همسایگی به همراه هماهنگ‌سازی و ادراک‌سازی با همسایگان موجب مشروعیت‌بخشی به پاسخ نظامی ایران گشت و از موضع‌گیری‌های عملی علیه تهران جلوگیری شد. دستگاه دیپلماسی کشور پیش و پس از عملیات به گفتگو با طرفین منطقه‌ای و اتخاذ دیپلماسی همه‌جانبه در محافل بین‌المللی پرداخت. درحقیقت دولت سیزدهم با تأکید بر دیپلماسی، رویکرد همسایگی و نقش ادراک‌سازی، تلاش نمود تا نسبت به تحرکات منفی رژیم صهیونیستی پیشگام عمل نماید و دست برتر را کسب کند. امیرعبداللهیان، وزیر امور خارجه فقید، با اشاره به این موضوع که جمهوری اسلامی پیش از آغاز عملیات به طرف آمریکایی و کشورهای منطقه، پیغام ارسال نموده و آنان را از پاسخ نظامی آگاه کرده است، بر رویکرد هماهنگ‌سازی و ادراک‌سازی صحه گذاشت؛ موضوعی که پیشتر دارای سوابق کم‌تری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی است و نمونه مشابه ندارد (خبرگزاری انتخاب، ۱۴۰۳).

علاوه بر آمریکا، جمهوری اسلامی با اطلاع‌رسانی به کشورهای منطقه از وقوع پاسخ نظامی به رژیم صهیونیستی، از ایجاد هراس و ادراکات منفی نسبت به خود جلوگیری نمود و به آنان اطمینان بخشید که اقدام نظامی ایران، تهدیدی را متوجه کشورهای منطقه نخواهد کرد و جمهوری اسلامی قصد تنش‌زایی و توسعه منطقه‌ای ندارد. امیرعبداللهیان در این رابطه گفته بود: «از ۷۲ ساعت پیش از آغاز عملیات به همسایگان و کشورهای منطقه اعلام کردیم عملیات ایران محدود، حداقلی و با هدف مشروع و تنبیه رژیم صهیونیستی انجام می‌شود» (اکوایران، ۱۴۰۳).

همچنین وزیر امور خارجه فقید با برقراری تماس تلفنی با چندین مقام عالی رتبه منطقه‌ای و جهانی، درصدد برآمد، گوی رقابت ادراک‌سازی و اعتمادسازی را از رژیم صهیونیستی برباید و پیش از آنکه صهیونیست‌ها دست برتر را در اقناع‌سازی و ادراک‌سازی به‌دست آورند و مقدمات یک ائتلاف جهانی را علیه جمهوری اسلامی ایجاد کنند، کوشید با به‌کارگیری ابزار دیپلماسی، اعتماد طرفین بین‌المللی را جلب و ادراک آنان به سود ایران تغییر دهد. در این تماس‌های تلفنی، امیرعبداللهیان به همراه همتایانش متفقاً بر دو اصل مهم تأکید کردند: ۱- اقدام نظامی ایران بر اساس اصل دفاع مشروع مطابق با ماده ۵۱ منشور سازمان ملل متحد بوده است و ۲- حمله علیه اماکن دیپلماتیک نقض آشکار قوانین بین‌المللی است. دیگر همتایان نیز بر

موضوعاتی مانند لزوم خویشتن‌داری، حل مسئله به‌وسیله دیپلماسی، توقف تجاوزات رژیم صهیونیستی و محکومیت هرگونه افزایش تنش تأکید کردند. در این میان، وزیر خارجه چین از مطالبات عادلانه جمهوری اسلامی در شورای امنیت ابراز حمایت نمود و برخی دیگر همتایان مانند وزیر خارجه عمان بر ضرورت هماهنگ‌سازی و مشورت در جهت عبور از بحران‌های منطقه‌ای تأکید کرد که نشان از اهمیت موضوع «هماهنگ‌سازی» در رویکرد همسایگی دارد. در مجموع وزیر خارجه فقید با برقراری تماس با وزراء خارجه انگلستان، اتریش، ژاپن، چین، مالزی، عمان، اندونزی، امارات متحده عربی، ترکیه، اردن، برزیل، الجزایر، آفریقای جنوبی، پاکستان، فنلاند، صربستان و با ایجاد گفتگو با دبیران کل سازمان همکاری اسلامی، سازمان همکاری شانگهای و سازمان ملل متحد بر لزوم هماهنگ‌سازی برای ادراک‌سازی دیگران در جهت دستیابی به اهداف منطقه‌ای و همسایگی به‌عنوان یک رویکرد بایسته، صحه گذاشت (mfa.gov.ir).

امیرعبداللهیان همچنین پس از پایان عملیات با حضور در شورای امنیت سازمان ملل با استناد به منشور ملل و حقوق بین‌الملل، اقدام نظامی جمهوری اسلامی را با بیان چند علت مشروع توصیف کرد و از بروز اقدامات سوء متخاصمان جلوگیری نمود. به بیان امیرعبداللهیان، مشروعیت پاسخ نظامی ایران از آن‌روست که اولاً، ابتداء به ساکن نبود و در پاسخ به تهاجم موشکی رژیم صهیونیستی علیه ساختمان رسمی کنسولگری ایران صورت گرفته است، ثانیاً، در استیفای حق مشروع ایران تحت حقوق بین‌الملل انجام پذیرفت، ثالثاً، آنکه با رعایت معیار عدم تعارض به افراد و اماکن غیرنظامی پیگیری شد و رابعاً، آنکه صرفاً بر دو پایگاه نظامی رژیم صهیونیستی که در حمله به سفارت ما استفاده شدند، متمرکز گردید (امیرعبداللهیان، ۱۴۰۳). حضور یک مقام عالی‌رتبه در شورای امنیت سازمان ملل و ارائه دفاعیات با استناد به نص حقوق بین‌الملل، خود نشان‌دهنده حُسن نیت ایران، تلطیف‌کننده وجهه بین‌المللی، بازستادن بهانه از متخاصمان و بهره‌مندی از قدرت نرم نهادهای بین‌المللی است که در ادراک‌سازی در سطح جهانی نقش مهمی ایفا می‌کند. این موضوع برخلاف رویه‌های گذشته بوده است که اغلب دولت‌های گذشته از بازوی دیپلماسی سازمان‌های بین‌المللی بهره کم‌تری می‌بردند و از آنجایی که نهادهای بین‌المللی را برآمده از نظم ناعادلانه غربی می‌پنداشتند، از بهره‌گیری از ظرفیت‌های آن باز می‌ماندند.

موضوع قابل تأمل آن است که تنها ادراک‌سازی و هماهنگ‌سازی با تکیه بر

دیپلماسی نبوده که موجب بازدارندگی کشورهای منطقه از موضع‌گیری علیه تهران شده است، بلکه توانمندی نظامی جمهوری اسلامی نیز مزیدی بر علت است و به مثابه پشتوانه‌ای قوی، به دیپلماسی کشور قدرت بخشید و خواسته‌ی مطلوب ایران را بر کشورهای عربی تحکیم کرد. درحقیقت ایران با هماهنگ‌سازی با دولت‌های عربی، آنان را از عواقب هرگونه کمک‌رسانی به رژیم صهیونیستی آگاه ساخت و از آنجایی که کشورهای عربی از حیث کمّی و کیفی دارای قدرت کم‌تری هستند، از بیم واکنش جمهوری اسلامی و در امان ماندن تأسیسات نفتی و زیرساختارهای اقتصادی، خود را از مداخله در این رخداد منطقه‌ای بر حذر داشتند. با وجود آنکه برخی از کشورهای عربی همچون اردن، حریم هوایی خود را جهت رهگیری موشک‌های ایرانی، در اختیار رژیم صهیونیستی قرار دادند، بااین‌حال، از خاک هیچ کدام از کشورهای عربی همسایه، علیه تمامیت سرزمینی ایران، اقدامی صورت نگرفت که نشان از اهمیت توجه به رویکرد همسایگی و هماهنگ‌سازی با آنان پیش از اقدام یک تحرک منطقه‌ای مهم است (Said & others, 2024).

درنتیجه دولت سیزدهم با اتخاذ سیاست همسایگی در یک مدت کوتاه زمامداری، توانست به چند دستاورد مهم در قبال رژیم صهیونیستی دست یابد: نخست آنکه سطح روابط جمهوری اسلامی پس از یک دوره انزوا با همسایگان و روابط منازعه‌آمیز با آنان، به سمت کاهش سطح تنش‌ها و رفع انزوا انجامید، دوم روند عادی‌سازی آشکار روابط با اسرائیل متوقف شد و از جذب کشورهای عربی در بلوک اسرائیل، در تقابل با ایران جلوگیری به عمل آمد، سوم آنکه در تقابل با رژیم صهیونیستی، جمهوری اسلامی از قدرت چانه‌زنی و کنشگری فعال‌تری برخوردار شد و پیش از اقدام سخت نظامی، ابتدا به کمک ابزار نرم دیپلماسی، مشروعیت و حمایت‌های بین‌المللی را چاشنی اقدامات نظامی خود ساخت، پنجم، خطر رژیم صهیونیستی در حمله به دولت‌های پیرامونی برای همسایگان محرز شد و با توجه به اقدام عملگرایانه جمهوری اسلامی در حمایت از فلسطین، به اعراب ثابت شد که تهران، تهدید بالقوه منطقه نیست. ششم با هماهنگ‌سازی میان همسایگان و ارتباطات دیپلماتیک پیش از واکنش نظامی در عملیات وعده صادق، ادراکات منفی نسبت به جمهوری اسلامی را خنثی ساخت و سرانجام آنکه عملیات وعده صادق به همراه دیپلماسی گسترده و سیاست‌های متعادل در سیاست خارجی به‌عنوان دو بازوی سخت و نرم در قدرت جمهوری اسلامی، مکمل یکدیگر واقع شدند و مجادلات موسوم به «تقابل میدان و دیپلماسی» در یک سیاست واحد به‌کار گرفته شد و تعامل جایگزین تقابل شد.

نتیجه‌گیری

هدف از سیاست همسایگی در دولت سیزدهم، کاهش سطح تنش‌های منطقه‌ای و توقف روند عادی‌سازی روابط آشکار با رژیم صهیونیستی بوده است. بر اساس نظریه موازنه تهدید، هرگاه دولت‌های منطقه نسبت به یک همسایه خود، ادراکات مبتنی بر تهدید داشته باشند، در جهت مقابله با آن، به موازنه‌سازی و اتحاد اقدام می‌کنند. بر همین مبنا، کشورهای حاشیه خلیج فارس با ادراکات منفی که از کنشگری جمهوری اسلامی ایران دریافت می‌کردند، نسبت به ایران احساس خطر کرده و با توجه به عدم همراهی همه‌جانبه دولت بایدن با آن‌ها، در جستجوی یک متحد جدید منطقه‌ای، به رژیم صهیونیستی روی آوردند. از آنجایی که رژیم صهیونیستی نیازمند بقا و افزایش قدرت خود در مقابل جمهوری اسلامی است، از این فرصت استفاده کرده و به عادی‌سازی روابط با همسایگان عربی پرداخت. دولت سیزدهم در چنین فضایی تصمیم به ایجاد تغییرات در سیاست خارجی نمود؛ نخست با اتخاذ رویکرد تعادل در سیاست خارجی به افزایش روابط خارجی خود پرداخت و موفق شد ضمن پیگیری مذاکرات رفع تحریم با غرب، به بریکس بپیوندد و عضویت رسمی پیمان شانگهای را به‌دست آورد. علاوه بر آن با اتخاذ سیاست همسایگی، رویکرد واقع‌گرایی را سرلوحه بازیگری خود در عرصه بین‌المللی قرار داد و موفق شد سطح تنش با همسایگان خود را کاهش دهد. مجموعه این اقدامات موجب تغییر ادراک همسایگان عربی و ادراک‌سازی بر مدار مطلوب تهران گردید؛ اما ادراک‌سازی از این‌منظر به معنای منع کامل روابط همسایگان با اسرائیل نیست و درحقیقت چنین امری غیرممکن است؛ ادراک‌سازی از این‌منظر بدین معناست که جمهوری اسلامی با اتخاذ یک سیاست همسایگی پویا از ایجاد برداشت‌های منفی همسایگان جلوگیری کند و در هنگام مقابله با رژیم صهیونیستی آنان را از همراهی با رژیم صهیونیستی و حمایت از آن دور سازد. این اقدام به‌مثابه هماهنگ‌سازی و توازن‌سازی با همسایگان محسوب می‌شود. عملیات وعده صادق ۱ یکی از مهم‌ترین دستاوردهای دولت سیزدهم در جهت هماهنگ‌سازی همسایگان محسوب می‌شود. بر این اساس، دولت سیزدهم با اتخاذ سیاست همسایگی، ادراک‌های منفی همسایگان را تلطیف و اصلاح نمود و با ایجاد اعتماد میان آنان، افزایش روابط خارجی و ارتقای قدرت چانه‌زنی بین‌المللی، مشروعیت را در قبال پاسخ نظامی خود به ارمغان آورد و از اقدام سخت خود در پاسخ به تهاجم رژیم صهیونیستی به ساختمان کنسولگری، بیش‌ترین موفقیت را کسب نمود. درحقیقت، دیپلماسی و میدان در یک سیاست واحد و با راهبرد

همسایگی در جهت ادراک‌سازی همسایگان و مقابله با رژیم صهیونیستی به کار گرفته شد و توانست رژیم صهیونیستی را در یکی از مهم‌ترین تحولات منطقه‌ای تضعیف و ناکام سازد. نکته قابل تأمل آن است که سیاست همسایگی در دولت سیزدهم تنها به هماهنگ‌سازی با همسایگان در حوزه امنیتی محدود ماند و موجب ارتقاء این روابط در حوزه تجارت و اقتصاد نگردید.

ملاحظات اخلاقی

حامی مالی: این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان: تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.
تعارض منافع: بنابه اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

تعهد مالکیت معنوی: طبق تعهد نویسندگان، حق مالکیت معنوی (CC) رعایت شده است.

References

- Ajorlu, Hossein (1401). The capacities of the thirteenth government's neighborliness policy in reducing security challenges. *Quarterly journal of strategic studies of the Islamic world*, 23rd year, No.3, fall 1401. (In Persian)
- Akbari, Abed & Mirmohammadi, Mahdi (1400). *The neighborliness policy of the Islamic republic of Iran: requirements and necessities*. Tehran: Abrar Moaser cultural institute for international studies and research, first edition, September 1400. (In Persian)
- Albasoos, Hani & Mashanib, Musallam (2020). Oman's diplomacy strategy: maneuvering tools to face regional challenges. *business & social science*, IJRBS, 9(2).
- Arafat, Ala Adin (2020). *Regional and international powers in the Persian Gulf security*, palgrave macmillan publication.
- Daheshyar, Hossein (1392). Saudi Arabia: a regional actor in the context of special relations. *foreign relations quarterly*, 5th year, (3), fall 1392. (In Persian)
- Dougherty, James & Pfaltzgraff, Robert (2001). *Contending theories of international relations*, fifth edition, published by Priscilla McGeehon
- Ekhtiari Amri, Reza & Mohammadi, Mohammadreza (1400). The impact

- of Zionist regime relations with the Persian Gulf countries on Iran's neighborliness policy. *Foreign policy quarterly*, 35th year, No.3, fall 1401. (In Persian)
- Emadi, Seyed Razi & Alikhani, Mahdi (1400). U.S-Saudi Arabia relations during Joe Biden's presidency: determinants and consequences. *international media research journal*, 6th year, (1), spring & summer 1400. (In Persian)
- Florea, Dumitrita & Gales, Narcisa (2020). Affirming the principle of good neighborliness in international relations. *Logos university mentality educations novelty: law*, 8(2),
- Freer, Courtney (2022). *MENA regional organizations in peace making and peace building*, LES middle east centre paper series,
- Gelvin, James (2018). *New middle east: what everyone needs to know*. Oxford university press
- Gustavsson, Jakob (1999). How should we study foreign policy change? *Cooperation and conflict journal*, 34(1).
- Herman, Richard (1986). The power of perceptions in foreign policy decision making: do views of the Soviet union determine the policy choices of American leaders. *journal of political science*, 30(4).
- Jamshidi, Mohammad & Noorali Vand, Yaser (1402). Neighborliness and convergence: the foreign policy doctrine of Dr. Raisi's government. *strategic studies quarterly*, 26(4), winter 1402. (In Persian)
- Jervis, Robert (2017). *Perception and misperception in international politics*, published by Princeton university press, new edition 2017.
- Kaya, Sezgin & Sartepe, Zeynep (2015). Contentious politics in Iran: factions, foreign policy and the nuclear deal. *Alternative Turkish journal of international relations*, 14(3).
- Musavinia, Seyed Reza (1392). Decision-making patterns in Iran's foreign policy, Mofid university press, first edition, summer 1392. (In Persian)
- Philips, Christopher (2022). The international system and the Syrian civil war. *international relations*, 2022, (36).
- Saudi Arabia's vision 2030 document (1395). *Translated by the center for presidential strategic studies*. (In Persian)
- Smith, Steve; Hadfield, Amelia & Dunne, Tim (2008). *Foreign policy: theories, actors, cases*. Oxford university press.
- Walt, Stephen (1990). *The origins of alliance*. first published by Cornell university.
- Wendt, Alexander (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge university press 1999.

منابع اینترنتی

- Abbasi Khoshkar, Amir (1399). Normalization of relations between the UAE and the Israeli regime; political, security, and military implications, Strategic Research Institute of the Expediency Discernment Council: <https://csr.ir/0000Gt>
- Amarfact (1402). Statistics of Iran's export and import value with neighboring countries in 1402, available at: <https://amarfact.com/statistics/import-and-export-value-of-iran>
- Amirabdollahian (1403). Full text of Amirabdollahian's speech at the high level meeting of the UN security council, ministry of foreign affairs of the Islamic republic of Iran website, available at: <https://mfa.gov.ir/portal/>
- Amirabdollahian, Hossein (1402). Dr. Amirabdollahian's tweet regarding the neighborhood policy, ministry of foreign affairs website, available at: <https://mfa.ir/portal/newsview/722959/> - توییت دکتر -امیرعبداللهیان در خصوص سیاست همسایگی
- Araghchi, Seyed Abbas (1403). Three benefits of the JCPOA according to Abbas Araghchi, Jamaran news agency: <https://an.news/fa/tiny/news-1636302>
- Arizi, Seyed Morteza (1399). Qatar and the normalization of Arab relations with the Israeli regime, Strategic Research Institute of the Expediency Discernment Council: <https://csr.ir/0000JH>
- Bagheri Kani, Ali (1403). The neighborhood policy has been a key headline of the foreign policy of the 13th government, Keyhan newspaper website, July 1403, available at: <https://kayhan.ir/001Dtg>
- Cafiero, Giorgio (2023). Russian –Ukrainian conflict: what does it mean to Qatar?, TRT world, available in: <https://www.trtworld.com/opinion/russian-ukrainian-conflict-what-does-it-mean-to-qatar-55415>
- Dehghani Firuzabadi, Seyed Jalal (1400). To achieve the neighborhood policy, we must have a strategic plan, ATNA news agency, available at: <http://B2n.ir/a08410>
- Deutsche Welle (1399). Barain and Israel relations: a strategy to counter the threat of Iran, DW website, available at: <https://B2n.ir/b27841>
- Ebrahimi, Erfan (1400). Iran and Qatar: from unwanted separation to reunion, Iranian diplomacy website, available at: <https://B2n.ir/r41056>
- Eco Iran (1403). Iran had informed the countries of the region and the

- United States about the Vadeh Sadegh operation, Eco Iran website, available at: <https://B2n.ir/q50863>
- Entekhab news agency (1403). Amirabdollahian: we informed our neighbors and regional countries 72 hours before the operation/ we told our friends in the region that we are not seeking to target American personnel or bases, available at: <https://B2n.ir/fm7357>
- Fars news agency (1402). The Saudis' happiness over the restoration of relation with Iran and the opportunity to visit the shrine of Imam Reza, Fars news agency website, available at: <https://B2n.ir/s26298>
- Islamic republic news agency (1401). The neighborhood policy of the 13th government; economic benefit, political gain, Islamic republic news agency website, available at: <https://irna.ir/xjKnTf>
- Islamic republic news agency (1403). Nabavi in an interview with IRNA: Vadeh Sadegh operation was fulfilled through the full intelligence of diplomacy and the field, Islamic republic news agency website, available at: <https://www.irna.ir/xjQhwX>
- Jamshidi, Mohammad (1403). Jamshidi: Bahrain sent a message through Russia to restore relations with Iran, SNN news agency website, available at: <https://snn.ir/004pVy>
- Kuwait: we are opposed to normalization with Israel, Mashregh news agency: <https://mshrgh.ir/1541075>
- Mehr news agency (1403). Holding of the Iran-Oman military friendship commission, Mehr news agency website, available at: <https://mehrnews.com/x36cgT>
- Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran, latest news and positions, available at: <https://mfa.gov.ir>
- Mottaghi, Ebrahim (1402). The Arab world is pleased with the sanctions on Iran, Tabnak news agency: <https://www.tabnak.ir/0055>
- Non-oil trade of Iran with neighboring countries has reached 41 billion dollars (1403). Shada, Iran economic and finance news network: <https://www.shada.ir/s/w8>
- Parker, Tyler (2020). Why Kuwait rejects normalization with Israel, Fair Observer, available in: <https://B2n.ir/y93414>
- Raisi, Seyed Ebrahim (1403). The tenth live television address of Dr. Raisi to the people, Presidential Information Center: <https://president.ir/fa/151692>
- Said, Summer & Yousef, Nancy & Abdelbaqui, Omar (2024). Iran's secret warning to U.S. allies: don't help Israel or you're next, Wallstreet journal website, available in: <https://www.wsj.com/world/middle->

east/irans-secret-warning-to-u-s-allies-dont-help-israel-or-youre-next-ccfa5fa0

Shafaghna (1400). What will be the outcome of the Saudi-Iran talks on Yemen?, International Center for Shia News Cooperation: <https://fa.shafaqna.com/news/11377>

SNN news agency (1403). Joint military drill between Saudi Arabia and Iran in the Arabian sea: an unprecedented step in regional relations, SNN news agency website, available at: <https://snn.ir/004yvB>

